

АНАЛИЗА УТИЦАЈА ПОЛИТИКА

ПРУЖАЊЕ ДОДАТНЕ ПОДРШКЕ
УЧЕНИЦИМА ИЗ ОСЕТЉИВИХ ГРУПА
У ПРЕДУНИВЕРЗИТЕТСКОМ
ОБРАЗОВАЊУ

ПРИЛОГ 3:
ПРЕГЛЕД МЕРА УСМЕРЕНИХ
НА СИРОМАШНЕ УЧЕНИКЕ И УЧЕНИКЕ
РОМСКЕ НАЦИОНАЛНОСТИ КОЈЕ СПРОВОДЕ
ОРГАНИЗАЦИЈЕ ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА

ВЛАДА
РЕПУБЛИКЕ
СРБИЈЕ

ТИМ ЗА СОЦИЈАЛНО
УКЉУЧИВАЊЕ
И СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	3
1. ПРЕГЛЕД ЦИВИЛНОГ СЕКТОРА	4
1.1. Преглед цивилног сектора у области социјалне заштите и образовања.....	5
1.2. МАПИРАЊЕ АКТИВНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЈА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА У ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАЊА И СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ	7
1.2.1. Главни проблеми у подршци сиромашнима и Ромима које су утврдили представници цивилног друштва и препоруке организаација цивилног друштва и донатора.....	8
1.2.2. Преглед услуга које пружају организације цивилног друштва, њихови партнери и пројекти.....	10
1.2.3. Главни актери у цивилном сектору Србије који се баве образовањем деце која живе у сиромаштву и њихове активности.....	11
1.2.4. Иницијативе цивилног сектора	19
1.2.5. Најбоље праксе по оцени донатора и организација цивилног друштва	23
2. САРАДЊА ОРГАНИЗАЦИЈА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА И ЛОКАЛНИХ САМОУПРАВА	24
3. УЛОГА ОРГАНИЗАЦИЈА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА У ОТКЛАЊАЊУ ПРЕПРЕКА ЗА УЧЕНИКЕ ИЗ ОСЕТЉИВИХ ГРУПА И ПРЕПОРУКЕ ЗА ДАЉА ИСТРАЖИВАЊА	26
<i>ЛИТЕРАТУРА</i>	28
<i>Додатак 1</i>	29
<i>Додатак 2</i>	31
<i>Додатак 3</i>	40

ПРЕДГОВОР

Улога организација цивилног друштва у Србији променила се након 2000. године. Њихов рад није био оријентисан искључиво ка социополитичким активностима, већ и ка пружању услуга у оквиру социјалних програма (Миленковић, 2011)¹ Трећи сектор у Србији постао је један од стубова у процесу социјалног укључивања и интеграције осетљивих група. Усвајањем Стратегије за смањење сиромаштва 2003. године, Влада Републике Србије изразила је своју посвећеност решавању овог проблема, а многе организације цивилног друштва постале су носиоци активности оријентисаних ка унапређењу живота маргинализованих група. С обзиром на то да је сиромаштво један од најзначајнијих глобалних проблема, Уједињене нације су период 2008–2017. године прогласиле за Другу декаду Уједињених нација за искорењивање сиромаштва² и утврдиле „Пуну запосленост и пристојне услове рада за све“ за тему Декаде. Са непрекидним променама на тржишту рада у погледу потражње за запошљавањем стручне радне снаге, образовање је постало најбољи и најјачи инструмент за сузбијање сиромаштва.

Анализа мера подршке сиромашним ученицима и ученицима ромске националности спроведена је с циљем да се опишу постојећи механизми подршке које обезбеђују и/или иницирају организације цивилног друштва, да се утврде евентуални недостаци постојећих мера намењених сиромашнима и Ромима и да се дају препоруке за креирање политика. Рад са ученицима из осетљивих група изискује свеобухватан и теренски оријентисан приступ, који се не може обезбедити само са нивоа државе или владе. На специфичне потребе општина, заједница и породица најбоље се може одговорити локалним мерама, а организације цивилног друштва су међу главним актерима у том процесу.

¹ Миленковић, Н. (2011), *Значај укључивања НВО у стратегије за сузбијање сиромаштва у Србији*

² United Nations General Assembly(2008). Resolution adopted by the General Assembly on the report of the Second Committee (A/66/444/Add 66/215. Second United Nations Decade for the Eradication of Poverty (2008–2017), Available at <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/471/72/PDF/N1147172.pdf?OpenElement>

1. ПРЕГЛЕД ЦИВИЛНОГ СЕКТОРА

Пејзаж организација цивилног друштва разнолик је по много основа, од подручја деловања до људских и финансијских ресурса и обухвата њихових активности. Према недавно спроведеној студији Грађанских иницијатива и Канцеларије за сарадњу са цивилним друштом из 2011. године³, сектор организација цивилног друштва је у Србији релативно млад – већина организација је основана после 2000. године, а само четвртина њих пре 1990. године. У току 2011. године било је око 15.000 организација, док данас, према подацима Агенције за привредне регистре, има око 19.000 регистрованих организација цивилног друштва. Већина њих бави се областима социјалних услуга, културе, медија и рекреације, и животне средине. Већина организација цивилног друштва има седиште у Војводини и Београду, док су остале равномерно распоређене по регионима. Организације цивилног друштва бирају одређену област рада на основу своје заинтересованости за одређени проблем, својих капацитета и тога да ли је одређени проблем приоритет у друштву.

Главна мисија организација цивилног друштва, укључујући организације цивилног друштва, треба да буде пружање услуга за оснаживање, организовање и подизање компетенција најугроженијих делова друштва. Обично су најактивније у областима којима се влада не бави на одговарајући начин или на које не обраћа довољно пажње. За потребе истраживања из 2011. године, образовање и истраживање су били обједињени у једну категорију и 9% организација их је навело као своју примарну област рада, док је већина навела социјалне услуге (25%), културу, медије и рекреацију (24%) и животну средину (18%). Интересантно је приметити да је већина организација које се првенствено баве услугама социјалне заштите из западне Србије. Као циљну групу, 50% је навело „све грађане“, затим 14% – омладину и децу, 8% – особе са инвалидитетом и 4% Роме, националне мањине и избеглице.

Чак и са тако великим бројем организација и очигледним капацитетом цивилног сектора да буде носилац промена, већина од 1650 анкетираних организација сматра да цивилни сектор нема утицаја на израду јавне политике (64%), док једна трећина њих, углавном оне које се баве културом, медијима и рекреацијом, процењује да је њихов утицај прихватљив.

Као највећи проблем у погледу одрживости организација и мера које оне спроводе, организације цивилног друштва наводе недостатак подршке владе, недостатак свести приватног сектора о значају донација, опадање броја страних донатора и недостатак сарадње са локалним самоуправама. Организације цивилног друштва се често суочавају са недостатком средстава, а многе су у једном тренутку принуђене да обуставе активности. Само оне које су партнери неке веће организације на дугорочним пројектима имају изгледе за одрживост. Већина организација цивилног друштва има буџете мање од 20.000 евра, док свака десета има скоро 100.000 евра. Око 40% њих припада мрежама и коалицијама, јер се показало да је таква

³ Грађанске иницијативе (2011), *Процена стања у сектору организација цивилног друштва у Србији*, Београд

организациона сарадња ефикаснија него самосталан рад. Студија је показала да 76% организација цивилног друштва нема финансијских средстава за 2012. годину. Трећина НВО финансира се преко пројеката, 23% од чланарина, а 13% из јавних средстава одређених за подршку цивилном сектору. Око 40% активности финансира се средствима организације, 20% средствима локалних самоуправа, а 12% средствима међународних донатора. Само 17% организација навело је да је задовољно својим финансијским положајем. Према Годишњем збирном извештају Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом из 2012. године (али и на основу података из 2011)⁴, Министарство омладине и спорта доделило је највећи износ средстава организацијама цивилног друштва – 2.120.101.659 динара (69,4%).

Најчешћи начин доделе средстава су јавни конкурси. У току 2011. године, различите јавне институције расписале су 62 јавна конкурса и одобриле 1428 пројеката организација цивилног друштва. Већина одобрених пројеката тиче се спорта и рекреације (63,4%), затим социјалних услуга (17,2%), омладине и ученика/студената (6,4%) и животне средине (6,2%). Када је реч о директним корисницима, у 60% пројеката то су спортисти, у 14,3% – особе са инвалидитетом и у 8,7% – грађани уопште. Што се тиче активности које се финансирају, већина пројеката/програма оријентисана је ка унапређењу квалитета живота особа са инвалидитетом, а 183 пројекта оријентисана су ка образовним активностима.

Други начини доделе средстава уређени су унутрашњим поступцима и подзаконским актима који се односе на јавне институције које додељују средства. Претежни⁵ извор финансијских средстава која се додељују организацијама цивилног друштва јесте државни буџет (98,6%), затим кредити (1%), у малом проценту сопствена средства те институције и нераспоређена средства из претходне године, док донације које јавне институције приме и које се даље користе за финансирање организација цивилног друштва представљају извор малог значаја. Подаци о средствима за суфинансирање програма/пројеката које одобре донатори показују да суфинансирање има мали значај као извор финансирања организација цивилног друштва из средстава јавне управе. Само три институције суфинансирале су 43 пројекта са укупно 76.638.000 динара. У току 2011. године, Министарство просвете и науке доделило је 70.786.408 динара или 2,3% укупних средстава додељених организацијама цивилног друштва у тој години.

1.1. ПРЕГЛЕД ЦИВИЛНОГ СЕКТОРА У ОБЛАСТИ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ И ОБРАЗОВАЊА

Иако су у Србији протеклих година спроведени многи програми и пројекти чији је циљ повећање обухвата деце образовањем и приступ школовању у државним школама је порастао, велики број маргинализоване деце и даље је искључен. Организације цивилног друштва које се баве питањима образовања веома активно раде са осетљивим групама и Ромима и, током година, различите организације су реализовале различите програме и пројекте намењене подршци сиромашној деци и ученицима и деци и ученицима ромске националности. Маргинализоване групе попут сиромашних, особа са инвалидитетом, Рома, самохраних родитеља и других постале су видљивије у јавности захваљујући раду организација цивилног друштва.⁶ Од 1650 организација цивилног друштва анкетираних за потребе студије Грађанских иницијатива, око

⁴ Канцеларија за сарадњу са цивилним друштвом (2011), *Збирни годишњи извештај за 2011. годину*

⁵ Канцеларија за сарадњу са цивилним друштвом (2011), *Збирни годишњи извештај за 2011. годину*

⁶ Literacy Watch Bulletin (2000) Role of NGO's in Education Development, Literacy watch bulletin, No. 15

40% је активно у области социјалне заштите. Већина организација цивилног друштва активних у области социјалне заштите и образовања основана је пре 1989. године, а њихови годишњи буџети крећу се од 20.000 до 100.000 евра, имају од 11 до 20 активних чланова и највише их је из западне Србије (33%). Организације цивилног друштва које се баве јавним заговарањем и јавним акцијама углавном су усредсређене на питања Рома. Организације из цивилног сектора имале су важну улогу у изради и спровођењу Стратегије за смањење сиромаштва, коју је Влада усвојила 2003. године. Организације цивилног друштва су добро упознате са актуелним стањем у својој заједници и са специфичним проблемима осетљивих група. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва иницирао је програм „Контакт-организације цивилног друштва“ с циљем да се организације цивилног друштва више укључе у процес спровођења, праћења и евалуације Стратегије за смањење сиромаштва и да се унапреди партнерство између организација цивилног друштва и институција владе.⁷ Друштво за заштиту и унапређење менталног здравља деце и омладине именовано је за контакт-организацију за питања деце, а Ромски информативни центар – за питања Рома.⁸ Контакт-организација за питања деце иницирала је оснивање кластера у који се могу учланити све организације цивилног друштва које се баве питањима деце и који тренутно има 54 члана. Те организације баве се свим категоријама деце изложене сиромаштву: Ромима, расељеним лицима и избеглицама, децом са инвалидитетом или тешкоћама, децом без родитељског старања, злостављаном или занемареном децом и децом ван система. Организације – чланице кластера тренутно имају преко 40.000 корисника својих активности и сарађују са образовним установама, центрима за социјални рад и локалним самоуправама. Организације – чланице кластера спроводиле су активности у области подизања свести и сензибилизације, али и састављале и спроводиле стратешке документе (њихов списак дат је у Додатку 1). Преглед активности чланица кластера у области израде и спровођења јавне политике показује да је 26 организација од њих 54 веома активно у својим локалним самоуправама и да су укључене у израду локалних акционих и стратешких планова. Пошто су добра сарадња и координирано деловање свих релевантних актера важни за решавање проблема ученика ромске националности и сиромашних ученика, та слика је охрабрујућа. Неке организације, као што су ВеликиМали, Центар за права детета и Центар за интерактивну педагогију, учествовале су и у изради националних акционих планова и стратегија. Многе активности, попут директне хуманитарне помоћи, правне и психолошке помоћи и програма едукације и јачања капацитета, оријентисане су ка смањењу сиромаштва и унапређењу могућности за образовање ученика из осетљивих група. Са великим знањем, ресурсима и искуством које организације цивилног друштва имају, јачање сарадње на свим нивоима корисно је за све, а укљученост цивилног сектора у израду одговарајућих политичких докумената или бар отворени дијалог, дискусија и размена информација требало би да постану уобичајена пракса. Може се претпоставити да рад организација цивилног друштва доприноси и повећању целокупног обухвата деце образовањем, а посебно повећању процентуалног удела ученика ромске националности који похађају припремни предшколски програм и основно образовање и васпитање, које је уочено последњих година.⁹

⁷ Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва (2008). *Ка смањењу сиромаштва деце – ресурси, закључци и препоруке кластера организација за децу*, Београд

⁸ Контакт-организација цивилног друштва за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва за циљну групу деца: Кластер за децу – анализа капацитета

⁹ У школској 2010/2011. години, у први разред уписано је 31.400 више деце, укључујући 2.130 деце ромске националности (7,41%). Процент деце ромске националности уписане у први разред основне школе порастао је за скоро 10% у односу на претходну школску годину. (Извор: Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва)

Преглед активности организација цивилног друштва може да користи креаторима политике на два начина: препознавање и ширење примера најбоље праксе, али и свеобухватан поглед на недостатке државних или локалних политика подршке сиромашном становништву, захваљујући чињеници да се цивилни сектор може похвалити независним положајем и огромним искуством.

1.2. МАПИРАЊЕ АКТИВНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЈА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА У ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАЊА И СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

За потребе мапирања активности организација цивилног друштва у овој области коришћени су и канцеларијско истраживање и анкета на малом узорку са упитником састављеним у ту сврху. Канцеларијско истраживање састојало се од резимирања одговарајућих извештаја владе, анкета спроведених у последњих пет година, претраживања постојећих вебсајтова одговарајућих организација цивилног друштва, информација и материјала добијених од Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом и донаторских организација активних у Србији. Размотрени документи наведени су у одељку „Литература“.

Анкета је реализована на организацијама цивилног друштва које су најактивније у овој области, тј. које су чланице Мреже организација за децу Србије, Лиге за Декаду Рома, Кластера организација за децу и које су наведене у извештајима донатора. Послата су два упитника, један за организације цивилног друштва, који је био посебно усредсређен на њихово виђење релевантних питања, и други за донаторске организације. Од преко 40 организација цивилног друштва са којима је успостављен контакт, попуњене упитнике послало је њих 19, као и пет донатора и међународних организација (Фондација за отворено друштво, Организација за европску безбедност и сарадњу, Уницеф и Црвени крст, а Швајцарска агенција за развој и сарадњу одговорила је на одговарајућа питања електронском поштом). Фонд за образовање Рома (REF) дао је детаљан опис својих активности и партнера, а прикупљао је и податке путем сличне анкете, тако да су ти подаци укључени у овај преглед.

На основу узорка анектираних организација цивилног друштва, али и на основу извештаја донатора и других материјала коришћених у истраживању, примећујемо да су организације цивилног друштва које се баве образовањем осетљивих група становништва географски добро распоређене, осим у јужној Србији. Неке од њих обухватају само једну општину, али имају висок обухват на локалном нивоу (обухваћене су све школе или деца у тој општини), док друге имају већи територијални обухват, али мање групе корисника у сваком од места. Већина организација цивилног друштва различитим активностима обухвата 100–400 деце, наставника или родитеља, зависно од врсте подршке коју пружају. Организације цивилног друштва које раде дуже од десет година имају обухват од преко 1000 корисника по пројекту/мери. Донаторски пројекти и пројекти организација цивилног друштва у партнерству са великим међународним донаторима имају већи територијални обухват и обухват броја корисника, који се креће и до 20.000–50.000.

С обзиром на широк спектар мера које организације цивилног друштва пружају и различите циљне групе и средства, није лако утврдити просек.

1.1.1. Главни проблеми у подршци сиромашнима и Ромима које су утврдили представници цивилног друштва и препоруке организација цивилног друштва и донатора

По свему судећи, организације цивилног друштва пружају широк спектар услуга као одговор на потребе одређених корисника које се на друге начине не могу потпуно задовољити. Њихови ставови о системским слабостима у устројству и спровођењу мера подршке сиромашном становништву у Србији откривају другу страну спровођења политике када је реч о осетљивим групама. Главни проблеми у мерама подршке сиромашном становништву које су утврдиле организације цивилног друштва анкетирани за потребе ове анализе¹⁰ јесу следећи:

1. Расцепканост мера: недостатак стратегије и сарадње на свим нивоима и између ресора. Проблеми које имају сиромашна деца захтевају свеобухватне мере које подразумевају широк спектар подршке: од материјалне подршке у виду одеће, уџбеника, исхране до развоја социјалних вештина и подршке целој породици. За децу ромске националности, посебно је важно поштовање културолошког идентитета, али уз развој компетенција за ефикасну интеграцију у редовно школовање и друштвени живот. Постоје бројни програми и пројекти усредсређени на решавање разних проблема, али често су краткорочни (једна донација, једна активност), усредсређени само на једну меру, без обухватања других потребних аспеката (на пример, обезбеђивање бесплатних уџбеника или одеће, али не и исхране или превоза) или имају мали обухват у погледу броја корисника. То покреће питање одрживости и предвидљивости подршке, као и питање делотворности, пошто су ефекти најчешће краткорочни и делимични. За решавање тих недостатака, потребно је координирано деловање усредсређено на рад са сиромашним ученицима, становништвом ромске националности, заједницом, родитељима деце, али и рад са широм популацијом на њеној сензибилизацији и едукацији. Недостатак стратешког приступа, ад хок и неодрживе мере не могу да реше проблеме сиромашне деце на дужи рок, нити их могу решити једнако добро као свеобухватне мере. Сарадња између јавних установа, министарства надлежног за образовање, служби социјалне заштите и заједнице мора да буде јача и добро дефинисана, а одговорности треба да буду расподељене на одговарајући начин.
2. Мере прописане одговарајућим законима се не спроводе уједначено. Многа деца не остварују своја законом утврђена права услед чињенице да њихови родитељи нису информисани или нису у могућности да поштују предвиђене управне поступке. Организације цивилног друштва често истичу да образовне установе и локалне самоуправе не допиру до одређеног процента родитеља и не информишу их о роковима и поступцима уписа. Често мере и услуге које обезбеђују општине нису довољно транспарентне и предложене мере не допиру до свих којима су потребне. Позив за упис у предшколско васпитање и образовање не дистрибуира се у ромским насељима, а систем често не реагује ако се дете не упише. Право на здравствену књижицу је гарантовано, али је Роми и други без пријављеног пребивалишта могу добити само у неким општинама. Организације цивилног друштва истичу да је успех у том погледу често резултат њиховог јавног заговарања.
3. Међу критеријумима за упис у предшколске установе, запосленост родитеља заузима високо место. Чак и ако ромске породице успеју да прикупе сву потребну документацију за упис, деца ромске националности не добијају потребан број поена за упис у предшколске установе јер су њихови родитељи обично незапослени, а критеријуми

¹⁰ Организације цивилног друштва које су чланице Мреже организација за децу Србије и ромске организације цивилног друштва

предшколских установа за рангирање пријављених висок значај дају запослености родитеља.

4. Недостатак праћења, база података и системских мера за родитеље који не упишу децу. Број сиромашне деце која живе на улици или деце ромске националности обично се заснива на процени. Постоји одређени број правно невидљиве деце без исправа и нема јасног начина да се тачно утврди колико деце није обухваћено системом. Осим тога, нема праћења изостајања из школе, а проценат превременог напуштања школовања међу сиромашном децом и децом ромске националности је висок. То доводи и до проблема у преласку у средње образовање и васпитање, јер се, услед чињенице да нема претходних информација, може догодити да не буде утврђено да дете има право на неку врсту подршке. Потребно је евидентирање и праћење деце и стални проток информација о могућој подршци. Мере подршке прописане одговарајућим законима не прате се, не спроводе се правилно и нису довољно транспарентне, што може да умањи њихов ефекат.
5. Обухват програма раног образовања деце је далеко од довољног, а не постоји ни системска мера оријентисана ка деци у ромским насељима и сеоским подручјима. Осим тога, постојећи програми раног образовања деце нису довољно флексибилни и разноврсни да задовоље потребе деце и породица за различитим облицима подршке. Потребно је обезбедити шири приступ, учинити реализацију програма флексибилнијом и боље га прилагодити потребама деце из осетљивих група.
6. Продужени боравак у школи, пре или после наставе, не организује се свуда. У неким школама које имају висок проценат ученика ромске националности, обезбеђена је нека врста дневног боравка. Некад ту услугу пружа град или општина, некад локалне организације цивилног друштва, али када се та услуга додатно плаћа или је локална самоуправа не суфинансира у довољној мери, најсиромашнији ученици не могу да је користе. Многе организације цивилног друштва настоје да организују дневне боравке, клубове и друге ваншколске активности помоћу којих би деца могла да се склоне са улице, да развијају своје социјалне вештине и да добију подршку у учењу и домаћим задацима.
7. Задовољење основних потреба је неопходан услов за образовање и останак у школи. Испуњавање основних потреба, попут хране, одеће, хигијене и превоза, често је недостижно деци из породица ниског социоекономског положаја, посебно деци из ромских насеља. Највећи утврђени проблеми јесу то што се деци не обезбеђују бесплатна ужина и ручак, као ни бесплатни уџбеници од првог до осмог разреда основне школе (неки градови обезбеђују бесплатне уџбенике за све разреде, а неки не). Осим тога, деца не могу да се интегришу на одговарајући начин ако не могу да испуне основне хигијенске потребе и немају одговарајућу одећу. Вршњаци их обично искључују због изгледа, она се често шаљу у задњу клупу и брзо изгубе вољу да редовно долазе у школу. Потребно је проактивније учешће служби социјалне заштите – нема координиране реакције на релацији школа – служба социјалне заштите ако дете не долази редовно у школу или је напусти. Подршка деци из осетљивих група не може се свести на једну област; потребан је заједнички рад да би им се помогло да се интегришу и остану у школи. Неке организације цивилног друштва чак предлажу обустављање социјалних давања родитељима чија деца не похађају наставу редовно или напусте школовање. Треба више радити „на терену“, што значи одлазити у куће и насеља, пружати индивидуалну подршку и обезбедити више педагошких асистената. Организације цивилног друштва сматрају да се њихови примери добре праксе не препознају и да би ближа сарадња обезбедила делотворнији рад. У цивилном сектору постоје одлични људски ресурси које треба користити за ширење мера подршке сиромашном становништву.
8. Ограничене услуге и злоупотреба услуга које се пружају. Број педагошких асистената није довољан, а подршка коју пружају деци ромске националности је додатно умањена

због чињенице да се често користе као персонални асистенти и стога не обављају предвиђене послове. На општинском нивоу, новчани токови морају да буду транспарентнији, а критеријуме за подршку треба ревидирати и прилагодити. Управни поступци треба да буду лакши за корисника.

9. Недостатак личних исправа. Деца из осетљивих група често немају личне исправе, као ни њихови родитељи, и не могу да их добију због неписмености, социјалне искључености, живота у затвореним и неинформисаним заједницама. Некад чак и не разумеју потребу да имају исправе и нису свесни какве последице на живот њих самих и њихове деце оставља то што их немају. Многе мере подршке које би могли да користе нису им доступне јер не могу да обаве управне и бирократске поступке. Организације цивилног друштва су веома активне у овом домену и често пружају помоћ у прибављању потребне документације.
10. Дискриминација, немотивисаност, занемаривање. Просветни радници немају воље да раде са децом из осетљивих група, као ни довољне вештине; ученике искључују наставници, вршњаци или родитељи из шире популације, што даље доводи до тога да ученици из осетљивих група осећају одбојност према школи. И даље је присутно одбијање заједнице да прихвати сиромашне и ромске породице и децу као легитимне учеснике у школском животу и животу заједнице, а у јавности и медијима нема довољне подршке интеграцији и социјалном укључивању.

Донатори (међународне организације) анкетирани за потребе ове анализе уочавају исте проблеме и недостатке у систему као и организације цивилног друштва и сматрају да би најпродуктивније мере биле улагање у побољшање материјалног положаја, задовољење примарних потреба, одвајање деце од улице и њихово задржавање у школи путем широког спектра активности. Такође истичу да је озбиљан проблем недостатак база података и сарадње са надлежним јавним телима и службама. Они су усредсређени на одржавање континуитета и одрживости мера, што није лако када су њихови партнери углавном из цивилног сектора и када нема усаглашености у активностима и стратешком приступу. Осим тога, праћење не постоји, није благовремено или није довољно детаљно. Ти проблеми се виде и у извештајима и анализама донатора.¹¹

1.1.2. Преглед услуга које пружају организације цивилног друштва, њихови партнери и пројекти

Основно образовање и васпитање се обично сматра одговорношћу државе, али – с обзиром на то да се поново у средишту пажње налази ширење основног образовања и васпитања у складу са преузетим обавезама у погледу образовања за све и са Миленијумским циљевима развоја – влада и неки донатори посвећују већу пажњу улози пружалаца услуга из трећег сектора. Организације цивилног друштва реализују многе активности подршке сиромашним ученицима које не обезбеђује систем. Неке од тих активности су, штавише, активности којима цивилни сектор може много делотворније да се бави на локалном нивоу и „на терену“ него институције владе, али ако рад организација цивилног друштва није довољно одржив, јаз ће и даље бити присутан. Организације цивилног друштва играју различите улоге у пружању подршке образовању, неке се првенствено баве јавним заговарањем и заштитом људских

¹¹ Уницеф (2012), *Улагање у образовање у раном детињству у Србији*, Фонд за образовање Рома (2010), *Унапређење образовања Рома у Србији*

права, а неке непосредно пружају услуге осетљивим групама. Искључивање из образовања може да се јави у многим облицима, укључујући „правно невидљиве“, оне до којих је „тешко допрети“, емигранте, децу без родитељског старања, имигранте, избеглице, оне који не знају језик, сиромашне, Роме и многе друге (Унеско, 2004).¹² Као последица тога, чак и у државама у којима се чини да је општа стопа уписа висока, постоје „цепови“ искључености. Рад са заједницама и у заједницама је део одговорности цивилног сектора, али механизме финансирања треба више истражити и ревидирати. Један од проблема који се најчешће уочавају у овој области јесте недостатак транспарентности у расподели јавних средстава.

Мере које обезбеђују организације цивилног друштва, сврстане у широке категорије, јесу следеће:

- материјална подршка: одећа, обућа, уџбеници купљени сопственим средствима, из донација или организацијом добротворних догађаја;
- организација дневног боравка, предшколског васпитања и образовања, продуженог боравка, клубова и ваншколских активности бесплатно или уз ниске накнаде;
- организација активности које окупљају децу из осетљивих група и из шире популације; рад на међукултурним компетенцијама локалне заједнице, едукативни и информативни догађаји;
- рад са родитељима деце из осетљивих група и шире популације, индивидуално или у заједници; рад са децом на друштвеним вештинама и припрема за школу;
- рад са просветним радницима на унапређењу њихових компетенција и подизању свести;
- прикупљање докумената: помоћ у прибављању, вођење кроз управне и бирократске поступке;
- пружање правних савета и саветовање;
- информативне кампање, округли столови, конференције итд.;
- ређе финансијска подршка, али неке организације дају стипендије; већа финансијска подршка пружа се из приватних или општинских средстава.

1.1.3. Главни актери у цивилном сектору Србије који се баве образовањем деце која живе у сиромаштву и њихове активности

У овом одељку, дат је детаљан преглед главних актера цивилног друштва који се баве образовањем деце која живе у сиромаштву, уз кратак опис њихових активности. Да би преглед био јасан, овај одељак је подељен у два пододељка. У првом су набројани и описани донаторски програми/пројекти у области социјалне заштите и образовне подршке ученицима из осетљивих група који се спроводе у партнерству са организацијама цивилног друштва. У другом су набројане и описане главне иницијативе цивилног друштва. У Додатку 2 дат је детаљан преглед свих пројеката.

Програми/пројекти међувладних и међународних организација, билатералних донаторских организација и донаторских организација из цивилног друштва активних у овој области¹³

¹² UNESCO (2004) *EFA Global Monitoring Report: Gender and Education: The Leap to Equality*. UNESCO, Paris.

¹³ Табела са пројектима, без оних наведених у тексту, налази се у Додатку 2.

- Уницеф

Уницеф има циљ да створи једнаке могућности за најмаргинализовану најмлађу децу и ради у бројним областима, од подршке здравственим правима деце, јачања услуга социјалне заштите и подршке у заједници до инклузивног образовања. Осим тога, он обезбеђује кључне податке о добробити најмлађе деце путем Истраживања вишеструких показатеља (MICS). Подаци се прикупљају сваких пет година. Истраживање MICS IV је развијено у партнерству са Републичким заводом за статистику, а од 1995. године до данас спроведена су четири циклуса тог истраживања.¹⁴ Оно обезбеђује релевантне податке о Ромима и помаже у праћењу обухвата и утврђивању постојећих јазова и разлика између различитих група деце.

Међу главним пројектима и програмима Уницефа јесу следећи:

1. „Развојно-образовни центри на југу Србије“ (2002–2012) у партнерству са Друштвом за унапређивање ромских насеља. Овај пројекат пружао је углавном директну подршку ученицима из једанаест општина из групе најсиромашнијих са високим уделом Рома. Од 2002. године, 6.025 деце добило је подршку у припреми за школу и учењу; родитељи и деца су мотивисани и добили материјалну подршку. Пројекат је обухватао и рад са наставницима и запосленима у школи на унапређењу компетенција за рад са децом из осетљивих група. Буџет¹⁵: 675.000 долара
2. „Развој друштвених центара у југоисточној Србији“ у партнерству са Отвореним клубом (од 2012): подршка активностима друштвених центара усредсређена на лични и професионални развој деце и омладине, промовисање активизма и волонтерског рада. Пројекат се спроводи у седам локалних самоуправа, са буџетом од 111.000 долара за период 2012–2013. године.
3. „Вртићи без граница“ у партнерству са Центром за интерактивну педагогију (од 2011). Општи циљ овог пројекта је повећање обухвата деце узраста од три до пет година у десет најсиромашнијих локалних самоуправа. Укупно 250 деце похађа бесплатан програм у адаптираним општинским просторијама; осим тога, пружена је подршка неформалним групама родитеља, а запослени из предшколских установа имали су одговарајуће обуке. Пројекат се спроводи у блиској сарадњи са пројектом „Унапређивање предшколског васпитања и образовања у Србији“. Буџет: 384.000 долара.
4. „Упис деце у матичне књиге рођених“ у партнерству са Високим комесаријатом Уједињених нација за избеглице и Праксисом (2007–2012): Преко 100 деце је уписано у матичне књиге рођених и добило потребна документа. Осим тога, пружена је подршка за промене закона које су, између осталог, допринеле лакшем упису у школу. Буџет: 346.800 долара
5. „Мрежа организација за децу Србије“ у партнерству са Отвореним клубом (2010): јавно заговарање права деце из осетљивих група и повећање давања за децу, учествује 71 организација цивилног друштва. Буџет: 37.000 долара
6. Заједнички програм „За инклузију кроз образовање“ у партнерству са Црвеним крстом и Швајцарском агенцијом за развој и сарадњу (од 2002): Уницеф је у десет општина основао развојно-образовне центре који покривају 15 ромских насеља. Активности центара обухватају повећање развојне и школске спремности деце ромске

¹⁴ MICS I – 1995. Кључни подаци за Југославију

MICS II – 2000–2001. Кључни подаци за Југославију

MICS III – 2005–2006. Кључни подаци за Србију

MICS IV – 2010–2011. Кључни подаци за Србију

¹⁵ Буџети су приказани у валути коју донатори користе у извештајима.

националности и даље подстицање њиховог укључивања, задржавања у школи и образовних постигнућа. Ти центри помогли су и родитељима да подрже процес образовања своје деце. Општине препознају развојно-образовне центре као своје партнере у спровођењу стратегије укључивања Рома и пружању подршке развоју општина. Локални планови акције за децу састављени су у 21 општини као оквир за усаглашавање локалне политике са националним стратегијама и Конвенцијом о правима детета, као и ангажовање заједнице на решавању проблема социјалне искључености деце. Успостављена је добра координација између образовних и здравствених програма (имунизација, здравствено саветовање и вршњачки програми у области репродуктивног здравља, здравствене медијаторке), и програма саветовања родитеља о поступцима у одгајању деце.

- Фондација за отворено друштво у Србији (ФОДС)

Фондација за отворено друштво је, у партнерству са организацијама цивилног друштва, усредсређена на активности које се тичу једнаког приступа Рома квалитетном образовању. У том контексту, и у сарадњи са Фондацијом Песталоци, Фондација реализује вишегодишњи пројекат под називом „Једнаке шансе у средњошколском образовању“ (2005–2013)¹⁶, који представља модел минималне педагошке интервенције за ученике ромске националности којим се јачају капацитети школа за инклузивно образовање и оснажују ученици ромске националности.

Фондација је усредсређена и на истраживања, анализу, праћење и лобирање. У тој области, главне активности Фондације јесу следеће: „Мониторинг инклузивних образовних политика“ је трогодишњи пројекат који се спроводи са Центром за образовне политике. Планирано је да обухвати све школе у Србији. Међу најуспешнијим пројектима, Фондација истиче иницијативу „Инклузивно образовање – од праксе ка политици“, која је завршена 2011. године и састојала се од прикупљања примера најбоље праксе, израде критеријума и индикатора инклузије у образовању и оснивања *Мреже подршке инклузивном образовању*. Фондација за отворено друштво истиче увођење педагошких асистената као важан позитиван корак у унапређењу инклузивног образовања, који је иницијално развила, пилотирала и подржала управо Фондација.

Поред поменутих активности, Фондација је подржала неколико школа у спровођењу пројеката.

- 2009. – Од музичке едукације до интеграције – Музичка школа „Коста Маноловић“, Земун
- 2009. – Отворимо врата инклузији – Основна школа „Јован Поповић“, Инђија
- 2009. – Школа као уточиште – Основна школа „Братство-јединство“, Панчево
- 2009. – Школа за свих 20 – Основна школа „Десанка Максимовић“, Ново Село

У будућности, Фондација планира да се бави и јачањем ангажовања родитеља.

Фондација је улагала у програме оријентисане ка развоју инклузивне политике – 945.000 долара; за програме везане за образовање Рома – 860.000 долара; за укључивање деце ромске националности у Војводини – 2.043.174 долара у периоду 2008–2012. године.

¹⁶ Врањешевевић, Ј. (2010), *Доступност квалитетног образовања: пројекат „Једнаке шансе у средњошколском образовању“ из угла наставника, родитеља, ученика и активиста локаних НВО*, Фондација за отворено друштво у Србији, Београд

- Фонд за образовање Рома¹⁷

Фонд за образовање Рома је међународна организација цивилног друштва основана у оквиру Декаде инклузије Рома 2005. године и делује у свим државама укљученим у Декаду. Њена мисија јесте да покреће и подржава активности чији је циљ отклањање јаза у образовним исходима између ромског и неромског становништва. Фонд за образовање Рома води пет главних програма:

- Програм подршке пројектима, који финансира пројекте и програме;
- Стипендијски програм Фонда за образовање Рома, који је највећи програм стипендирања студената ромске националности у високом образовању;
- Програм развоја политике и изградње капацитета, који подржава активности које помажу у стварању оквира за дијалог са владама и цивилним друштвом о реформи образовања и инклузији Рома;
- Програм комуникације и учења између држава, који обухвата активности за подстицање размене знања о реформама образовања и инклузији Рома;
- Програм доделе повратних средстава, који помаже ромским организацијама цивилног друштва и локалним самоуправама да добију средства Европске уније за потребе образовања Рома.

Међу партнерским пројектима Фонда за образовање Рома и организација цивилног друштва до данас реализованим у Србији јесу:¹⁸

1. *„Ромска деца из реадмисије и интерно расељена ромска деца: од језичких баријера до друштвеног капитала“* – Да би се отклониле језичке баријере, Фонд за образовање Рома је осмислио модел и стандарде за наставу српског језика као страног/другог језика за припаднике ромске заједнице. Циљеви пројекта остварени су путем успешног партнерства са представницима организације цивилног друштва Форум Рома интерно расељених лица и стручњака за језик, уз лобирање у Министарству просвете.

2. *„Партиципативно истраживање потреба, главних проблема и потенцијала у образовању Рома у Војводини“* – Фонд за образовање Рома је подржао партиципативно истраживање постојећих и потенцијалних препрека у образовању Рома у мултиетничкој Војводини. У оквиру овог истраживања, које су спровеле организације цивилног друштва Унија ромских студената и Новосадски хуманитарни центар, организовано је скоро 20 фокус-група, а спроведено је да би допринело изради покрајинске и локалне образовне политике и акционих планова интеграције Рома у Војводини. Захваљујући томе, пет група је саставило своје локалне акционе планове интеграције Рома. Поред тога, у склопу програма, у Војводини је израђена база релевантних информација и подстакнута сарадња између војвођанских органа надлежних за образовање и локалних самоуправа.

3. Пројектом *„Решење за будућност“*, који је спровео Ромски центар за демократију, уведен је пилот програм укључивања ромских родитеља из пет ромских насеља у граду Ваљеву у савете родитеља, школске одборе и Савет за образовање Рома. Одобрена је друга фаза овог пројекта, која обухвата сарадњу шест општина Колубарског округа на истом питању. Захваљујући пројекту, у претходне две школске године ниједно дете ромске националности није уписано у специјалне школе. На крају пројекта, проценат деце која редовно похађају припремни предшколски програм повећан је са 61% на 96%. Тренутно су сва деца узраста 5,5–7 година која су уписана у матичне књиге уписана у тај програм. Док

¹⁷ Комплетан списак пројеката у периоду 2008–2012. године налази се у Додатку 2.

¹⁸ Фонд за образовање Рома (2010), *Унапређење образовања Рома у Србији*

просечна стопа уписа деце ромске националности у необавезне предшколске програме на државном нивоу износи 4–5%, у циљаним општинама та стопа је порасла на 22%. Осим тога, укупно 210 од 431 детета ромске националности (49%) од трећег до осмог разреда основне школе добило је уџбенике путем размене уџбеника коју води пројектни тим.

4. „*Стварање услова за већи приступ и побољшање успеха деце ромске националности у средњем образовању*“– Фонд за образовање Рома подржао је програм Ромског едукативног центра из Ниша којим се унапређује приступ средњем образовању и васпитању за децу ромске националности, као и њихов успех у средњој школи. Овим пројектом, који је реализован у десет основних школа, 250 ученика седмог и осмог разреда ромске националности добило је додатну образовну подршку у виду додатних часова и рада са менторима. Захваљујући акцији, 70–80% ученика полагало је квалификационе испите потребне за наставак школовања. Према проценама владиних и организација цивилног друштва, претходно је та стопа износила око 50%.

5. „*Инклузија ромских ученика у средњим школама у АП Војводини*“ (2007–2011), у партнерству са Покрајинским секретаријатом за образовање, Саветом за интеграцију Рома у Аутономној покрајини Војводини и Удружењем ромских студената. Главни циљ овог пројекта био је ширење приступа средњем образовању и васпитању за ученике ромске националности. Пружана је финансијска и менторска подршка ученицима ромске националности који похађају средње школе на територији Војводине. Средњошколци су се усмеравали и мотивисали да наставе школовање на високообразовним установама.

У последњих пет година, Фонд за образовање Рома у Србији је уложио 1.316.481 евра

- Швајцарска агенција за развој и сарадњу (SDC)

Швајцарска агенција за развој и сарадњу финансира неколико пројеката у партнерству са Уницефом и Црвеним крстом. Сарађује и са Министарством просвете на обезбеђивању стручног усавршавања наставника у регионалним центрима. Швајцарска агенција за развој и сарадњу значајно доприноси инклузивном образовању преко следећих пројеката:

1. *Заједнички програм „За инклузију кроз образовање“*

Циљ програма је да у најмање 60 општина реализује моделе образовања и одговарајуће институционалне оквире којима се маргинализована деца делотворно укључују у јавни образовни систем. Програм спроводе Уницеф, Црвени крст (Међународни савез друштава Црвеног крста и Црвеног полумесеца, Црвени крст Србије, Црвени крст Црне Горе, Црвени крст Данске, Црвени крст Шпаније) и организација цивилног друштва „Помоћ деци“, у сарадњи са својим локалним партнерима.

Заједнички програм има три главна правца деловања:

- пружање квалитетних услуга подршке маргинализованој деци за пуно учешће у предшколском васпитању и образовању и основном образовању и васпитању (подршка раном развоју деце, часови са менторима, ромски педагошки асистенти, часови за помоћ у изради домаћих задатака, програми за родитеље, часови језика);

- институционализација тих услуга на општинском нивоу, јачање капацитета локалних организација да би се обезбедила одрживост финансирања и подршка интеграцији маргинализоване деце;

– подршка реформама на државном нивоу којима се обезбеђују законски оквир и институционална подршка за инклузивно образовање.

Општи резултати програма: помоћ је добило више од 15.000 директних корисника (деце ромске националности и деце из маргинализованих група). Више од 97% ове деце уписано је у школе и наставило образовање. Број уписаних у средње школе је порастао за 20%, обучено је више од 500 наставника/васпитача и више од 1.000 одраслих Рома је похађало функционално образовање за одрасле. Планира се да се програм настави до 2017. године.

Средства Швајцарске агенције за развој и сарадњу: 6.000.000 швајцарских франака.

- Програми Инструмента за претприступну помоћ¹⁹:

Током 2009. и 2010. године, за 43 пројекта цивилног сектора додељено је око четири милиона евра из средстава Инструмента за претприступну помоћ. Од тих пројеката, за ову анализу су посебно значајна два:

1. Новосадски хуманитарни центар – пројекат „Сви различити, сви једнаки“

Циљ овог пројекта је био подстицање стварања инклузивне културе, политике и праксе у основним школама у Војводини, како би се омогућило једнако учешће све деце у образовању. Одржано је неколико обука за наставнике, као што су „Индекс за инклузију“, „Израда индивидуалног образовног плана (ИОП) за даровите ученике“, „Приступ и подршка деци са потешкоћама у учењу изазваним дислексијом, дисграфијом, дискалкулијом или хиперактивношћу“, „Претпоставке успешне наставе“, „Стратегије рада с децом са посебним потребама“, „Улога педагошког асистента у настави“, „И моје дете је посебно“, на којима су учествовали просветни радници из Апатина, Новог Сада и Бечеја. Родитељи су учествовали на радионицама о инклузији и родитељским капацитетима. Ученици су учествовали у неколико активности, попут радионице „Развијање сарадње међу ученицима“, радионице за вршњачке едукаторе „Вештине комуникације“ и радионице за ученике нижих разреда „Игром кроз инклузију“. Радионица „Особе са инвалидитетом и инклузија“ је била намењена и ученицима – вршњачким едукаторима и родитељима. Научили су шта је инвалидитет и како се сензибилизирати за то питање и информисати о њему. Инклузивни развојни планови за три основне школе из Новог Сада, Бечеја и Апатина су припремљени, размотрени на школским одборима и усвојени. Основне школе у Војводини сада користе публикацију „Сви различити, сви једнаки: Стварање инклузивне културе, политике и праксе у школама“ (која је објављена на српском, мађарском и енглеском језику) као водич за самовредновање и развој инклузивне културе, политике и праксе у својим окружењима.

2. Центар за квалитетно образовање – пројекат „Клубови за децу и младе“

Сврха овог пројекта је била успостављање механизма за пружање подршке деци и младима из маргинализованих група, јачање капацитета организација цивилног друштва из најширих народних маса за пружање иновативних услуга у заједници за децу, у инклузивном окружењу. Организовани су клубови за децу, а запослени су

¹⁹ GORA (2011), Јачање дијалога између организација цивилног друштва Србије и ЕУ, резултати и постигнућа финансираних пројеката

GORA (2012), Јачање дијалога између организација цивилног друштва Србије и ЕУ, резултати и постигнућа финансираних пројеката

обучени за реализацију ове иновативне услуге социјалне заштите у заједници. Израђен је приручник „Клуб као инклузивни сервис – једно место, безброј могућности“, као водич за будуће осниваче сличних сервиса. Пројекат је био усмерен на изградњу партнерства између државних установа и организација цивилног друштва, што је довело до закључивања неколико протокола, уговора и партнерстава.

- Међународни савез друштава Црвеног крста и Црвеног полумесеца

Међународни савез друштава Црвеног крста и Црвеног полумесеца²⁰ активан је у Србији од 1876. године, са осетљивим групама ради од деведесетих година прошлог века, а са децом ромске националности и децом са инвалидитетом од 2002. године. Програми Црвеног крста састоје се од следећих група:

- 1) активности оријентисане ка социјализацији деце узраста од три до шест-седам година, које подразумевају непосредан рад са ученицима, рад са родитељима и донације Црвеног крста у угледницима, школском прибору и одећи (у 22 општине);
- 2) подршка деци узраста 7–14 година у виду сличних мера (40 општина);
- 3) програми за промовисање људских вредности путем непосредне подршке ученицима и едукације вршњака (деце из школа са већим бројем ученика из осетљивих група – углавном сиромашних и ромске националности из 63 општине);
- 4) програм опоравка на мору за децу из осетљивих група (40 општина);
- 5) помоћ сиромашним породицама у храни и средствима за хигијену (општина).

Црвени крст организује и обезбеђивање предшколског васпитања и образовања углавном за децу ромске националности у око 30 насеља, у сарадњи са различитим билатералним донаторима.

Заједнички програм „За инклузију кроз образовање“ – Црвени крст годишње пружа подршку укључивању у образовни систем за око 2.851 деце ромске националности, деце и младих са инвалидитетом и њихових вршњака у основним школама. Спроводи се преко институционалне мреже огранака Црвеног крста у блиској сарадњи са одговарајућим општинским установама, као што су предшколске установе, основне школе и центри за социјални рад. Устројство програма је прилагођено општинском контексту и ресурсима.

Као главне проблеме сиромашне деце, Црвени крст наводи недостатак редовне исхране, исхране у школи, хигијене, одеће, обуће, школског прибора и другог. Осим тога, чак и кад су задовољене основне потребе, деци је потребно много допунских активности као помоћ у савладавању градива, али је потребно и да попуне слободно време корисним активностима. Као важну меру намењену деци ромске националности, Црвени крст види диференциране програме предшколског васпитања и образовања који им помажу да се прилагоде школи и социјализују. Осим тога, према Црвеном крсту, сваки програм треба да обухвата и рад са родитељима. Као системске слабости, он види недовољан обухват и разноврсност програма у предшколском васпитању и образовању, мало учешће родитеља и недостатак комуникације на државном и локалном нивоу у погледу политике уписа.

Укупан износ средстава уложених у облику директне помоћи је 137.163.840,00 динара. Укупан износ средстава које је Црвени крст уложио у Србији од 2008. године је 31.454.390,00 динара.

²⁰ Red Cross (2012) *Annex 2 to the Strategy: Analysis of the Red Cross Serbia capacities and activities to date in the social area*, Red Cross

- Save the Children, Уједињено Краљевство

Организација *Save the Children* из Уједињеног Краљевства пружила је значајну подршку у увођењу инклузивног образовања у Србији. У периоду 2003–2009. године, у сарадњи са Министарством просвете, реализован је пројекат „Индекс за инклузију”²¹. Индекс за инклузију је осмишљен као подршка школама у процесу развоја инклузивне школе. Њиме је обезбеђен оквир за преглед стања у школи и развој на три нивоа: инклузивна култура, политика и пракса школе. Пројекат је тестиран у 30 школа, а 2009. године је ревидиран приручник, уз допринос око 500 наставника. Ова организација је реализовала трогодишњи регионални пројекат „Инклузивно образовање и антидискриминација на западном Балкану – једнаке могућности за децу Роме” (2006–2009). Осим тога, подржала је и спровођење пројекта „Свратиште за децу улице”, који је Центар за интеграцију младих започео 2007. године

- Бесповратна средства Фондације ЕРСТЕ у области образовања и социјалног укључивања

Фондација ЕРСТЕ (ERSTE Stiftung) је највећа аустријска фондација коју је основала нека банка; она користи добит од својих деоница за подршку развоју друштава у средњој и југоисточној Европи. Фондација подстиче развој правичнијих и снажнијих друштава, у којима нико није изостављен. Осмислила је две комплементарне стратегије социјалних интервенција: интеграцију појединаца и група које живе на маргинама друштва и истраживања о друштвеним променама. Организација *Центар за интеграцију младих*²² добила је бесповратна средства за неколико пројеката усмерених на унапређење квалитета живота деце улице. Прве активности Центра, који је основан 2004. године, биле су рад и интервенције на терену – активисти би излазили на улице, налазили децу и нудили им помоћ. Један од главних циљева Центра јесте успостављање контакта између деце и представника система социјалне заштите, здравства и образовања, при чему се посебна пажња посвећује реинтеграцији деце у њихове породице.

Пројекти које је финансирала Фондација ЕРСТЕ:

1. *Невидљива деца – Свратиште за децу улице*

„Свратиште“ је јединствено место које је отворено непрекидно седам дана у недељи за децу која живе на улици (до 18 година). На овом месту, деца добијају разне врсте услуга: подршка/интервенција на терену, задовољење основних потреба за хигијеном, храном и чистом одећом, безбедно и сигурно место где се деца могу склонити са улице када то пожеље, безбедно место где могу преспавати када су болесна или се налазе у кризној ситуацији, основна здравствена заштита. Центар нуди и програме унапређења њихових друштвених и животних вештина, подршку у изградњи поверења према одраслима, самопоштовања, самосвести и самодисциплине, помоћ при утврђивању њихових краткорочних и дугорочних личних циљева; упућује децу улице у друге институције/организације цивилног друштва које нуде помоћ која им може бити потребна, када је то могуће; ради на интеграцији у породицу/ хранитељску породицу/ дом/ школу, обезбеђује информације о средствима у оквиру локалне заједнице, пружа додатну подршку за децу из нарочито осетљивих група.

²¹ Save the Children (2009), *Анализа трошкова и добити од примене индекса за инклузију у образовном систему Републике Србије*

²² Удружење „Центар за интеграцију младих” (2011), *Ми знамо најбоље – Теренски рад Центра за интеграцију младих*, Београд

2. Афлатун – „Помоћ деци: обука“

Пројекат у Србији нуди обуку за наставнике у области социјалног и финансијског образовања деце, као и за нове партнере програма Афлатун у региону западног Балкана.

1.1.4. Иницијативе цивилног сектора

У овом одељку, биће наведено неколико пројеката и иницијатива организација цивилног друштва које је Канцеларија за сарадњу са цивилним друштвом препознала као најактивније у области образовања и социјалне заштите.

- *Друштво за развој деце и младих „Отворени клуб“*, <http://www.oknis.org.rs/index.php>

Организација има широк спектар активности са различитим циљним групама и партнерима. Углавном ради у свом региону, али има и шири домет када ради у партнерству са државним институцијама, као што је Министарство рада, запошљавања и социјалне политике. Организује програме подршке избеглицама, ученицима ромске националности који су напустили школу и онима који се припремају за полазак у школу. Важан аспект је и организовање ваншколских активности да деца не би била на улици. У склопу неколико пројеката, организовани су и програми обуке и посете за просветне раднике.

- *Центар за интерактивну педагогију* сматра се једним од најбољих примера и спроводи низ пројеката²³:
 - *„Образовна, здравствена и социјална подршка деци са сметњама у развоју и инвалидитетом – анализа новог концепта и његове примене у три средине“* – истраживачка студија о пружању додатне подршке деци са инвалидитетом, са тешкоћама у учењу и из социоекономски угрожених породица, прописане Правилником о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику. То истраживање, које је финансирала Фондација за отворено друштво у Србији, садржи препоруке за унапређење додатне подршке, а посебно за унапређење рада интерресорних комисија.
 - *„Инклузивно образовање – од праксе ка политици“* (2005–2006), уз подршку Фондације за отворено друштво у Србији. Локалне услуге подршке инклузивном образовању уведене су у десет градова; на годишњем нивоу се организује конкурс за избор најинклузивније школе; сваке године по пет школа добија бесповратна средства за реализацију својих пројеката усмерених на унапређење образовне праксе.
 - Пројекат *„Укључивање у образовање деце са тешкоћама у развоју и запошљавање особа са инвалидитетом“*, спроведен у сарадњи са Католичком службом за помоћ и уз подршку Министарства просвете и науке, а финансиран од Америчке агенције за међународни

²³ Центар за интерактивну педагогију (2013): *Образовна, здравствена и социјална подршка деци са сметњама у развоју и инвалидитетом – анализа новог концепта и његове примене у три средине*, Београд

развој. Компонента пројекта која се односила на образовање била је оријентисана ка јачању организација из цивилног сектора за развој инклузивних политика.

- Кампања за инклузивно образовање „Сви у школу, будућност за све!“, уз подршку Фондације за отворено друштво, Министарства просвете и науке и пројекта „Пружање унапређених услуга на локалном нивоу“. Циљ пројекта био је промовисање инклузивног образовања; у 100 градова и општина су организоване јавне дискусије и конференције за медије са преко 11.000 учесника. Сакупљани су и примери добре праксе.
- Пројекат „Самоуверено родитељство“, осмишљен у сарадњи са Институтом за отворено друштво и Међународном асоцијацијом „Корак по корак“ (ISSA), састоји се од обука и материјала за обуку заснованих на пракси „корак по корак“. Укључена је обука фасилитатора из локалних заједница за активности са родитељима и децом. Пројекат је прилагођен за реализацију у ромским насељима.
- Програм „Вртић прилагодљив потребама локалне заједнице“, развијен у сарадњи са Фондацијом за отворено друштво у Србији; од других програма се разликује првенствено по томе што са децом раде родитељи и други одрасли. Њима се обезбеђује обука, стичу потребне педагошке компетенције и упознају се са широким спектром активности и игара за рад са децом. Програм је до сада реализован у два ромска насеља.
- У сарадњи са Фондацијом за отворено друштво и програмом Пестолаци, реализован је пројекат „Једнаке шансе у средњошколском образовању“ с циљем подршке ученицима, оснаживања ученичких парламената и мотивације родитеља. У склопу једног другог пројекта који је такође финансирала Фондација за отворено друштво у Србији – „Инклузија ромских ученика у средњим школама у АП Војводини“, обезбеђене су стипендије и менторство за ученике ромске националности.

- - *Центар за интеграцију младих*,
<http://www.cim.org.rs/projekti/lokalni-plan-akcije-za-decu/>

углавном има пројекте оријентисане ка деци улице, чији је главни циљ да их склоне са улице, да помогну у њиховој социјалној интеграцији, да унапреде њихове способности за рад и помогну у њиховој социјализацији.

- *Центар за права детета* <http://www.cpd.org.rs/index.html>

Промовисање права детета, јавно заговарање, подршка у изради јавне политике, праћење спровођења политике и друго.

- *Екуменска хуманитарна организација (ЕХО) из Новог Сада*
http://ehons.org/joom/index.php?option=com_content&task=view&id=161&Itemid=95

Најзначајнији пројекти Екуменске хуманитарне организације јесу:

- „Социјална инклузија и побољшање услова становања Рома/киња у АП Војводини, у Републици Србији“, у склопу ког се пружа директна и индиректна подршка путем едукативних програма које су осмислили школски тимови за инклузивно образовање, граде се капацитети педагошких асистената и пружа се подршка за упис у школе за образовање одраслих;
- „Ромски ресурсни центар“, у оквиру ког се пружа подршка ученицима у виду допунских часова, бесплатних уџбеника, школског прибора и превоза;
- „Помоћ за прогнане Роме“, у склопу ког се обезбеђује директна подршка ученицима, допунски часови и часови српског језика, помоћ при упису у предшколске установе, превођење докумената и нефинансијска подршка у виду књига, одеће и другог.

- *Организација цивилног друштва „Помоћ деци“*

„Помоћ деци“, главна партнерска организација цивилног друштва у Заједничком програму „За инклузију кроз образовање“, бави се унапређењем образовања Рома у шест општина јужној Србији. Организована је подршка деци предшколског узраста, а у Бујановцу је изграђена нова зграда предшколске установе и опремљена да прими око 120 деце ромске националности на годишњем нивоу. Обучено је 28 асистената ромске националности (од 178), који су ангажовани за рад са васпитачима и учитељима у предшколским установама и основним школама. Обука за наставнике, васпитаче и асистенте развијена је и акредитована од Завода за унапређење образовања и васпитања. Прибављени су документи за више од 130 деце и 80 родитеља у поступку накнадног уписа чињенице рођења. Више од 50% ученика завршних разреда основних школа уписано је у средње школе. Седамдесет родитеља ромске националности је укључено у програм функционалног основног образовања и до сада је њих 28 добило сведочанство о стеченом основном образовању. Године 2009, ова компонента је добила Награду за друштвене иновације ЕРСТЕ групе као један од најбољих програма социјалног укључивања у југоисточној Европи.

- Мрежа организација за децу Србије – МОДС, <http://zadecu.org/?cat=69>²⁴

Ова мрежа има различите врсте ресурса, као што су:

- људски ресурси: стручњаци, активисти и волонтери;
- искуство у истраживањима, планирању и спровођењу пројеката;
- обуке и приручници за различите полазнике, брошуре и друго;
- знање о одређеним областима и примери добре праксе из других држава.

Главне активности су: обуке, стручни скупови, радионице и играонице, кампови, уметнички програми, саветовање, медијски и хуманитарни догађаји, издаваштво, истраживања, посредовање и повезивање. Састављен је стратешки план за период 2011–2014. године, који се може преузети на адреси: <http://zadecu.org/wp-content/uploads/2011/doc/Strategija%20MODS%20%282010-2014%29.pdf>²⁵

- *Организације цивилног друштва чланице Лиге за Декаду Рома*

Да би се обезбедило континуирано праћење и делотворно спровођење акционих планова за интеграцију Рома које је усвојила Влада Србије и поспешило остваривање циљева Декаде инклузије Рома (2005–2015), организације цивилног друштва које окупљају припаднике ромске заједнице и организације које се баве питањима Рома или се залажу за смањење јаза између Рома и неромског становништва у Србији и раде на отклањању свих облика дискриминације сагласиле су се да успоставе механизам за праћење остваривања циљева Декаде и јавно заговарање њиховог остваривања.

Основана је коалиција организација цивилног друштва под називом Лига за Декаду Рома, а њени циљеви су:

- да промовише вредности социјалне правде и једнаких права у процесу инклузије Рома у све токове друштвеног живота;

²⁴ Списак чланица наведен је у Додатку 3, а опис активности сваке од организација може се наћи на адреси www.zadecu.org

²⁵ Мрежа организација за децу Србије (2011), *Стратешки план 2011–2014. Мреже организација за децу Србије*

- да развија осетљивост већинске заједнице, као и заједница других националних мањина за проблеме ромске националне мањине;
- да заступа интересе ромске заједнице у спровођењу владиних планова и програма којима се остварују циљеви Декаде инклузије Рома;
- да остварује комуникацију и дијалог са владиним институцијама с циљем остваривања мера предвиђених акционим плановима у четири приоритетне области;
- да се залаже за учешће Рома у планирању и реализацији системских програма и пројеката који доприносе унапређивању положаја Рома;
- да прати процес остваривања акционих планова;
- да информише ромску заједницу о активностима које доприносе успешнијем остваривању циљева Декаде;
- да остварује сарадњу са организацијама из земаља потписница Декаде инклузије Рома које имају сличну мисију.

Организације цивилног друштва које су чланице Лиге имају бројне индивидуалне пројекте. Међутим, неколико анализа и истраживања је реализовано заједнички, као и у сарадњи са различитим донаторима. Неке од чланица Лиге имају програме рада у заједници, чија је сврха да помогну деци ромске националности и њиховим породицама да стекну потребно образовање, као и да едукују неромско становништво о ромској култури, језику и др. ради подршке толеранцији и бољем разумевању између свих актера у образовању. Често се пружа услуга прибављања и сакупљања докумената, а осим тога, ромске организације цивилног друштва прате децу током школовања у складу са својим капацитетима. Неке међу својим члановима имају педагошке асистенте, тако да могу да обезбеде бољу координацију између школе, организације цивилног друштва и породица. Оне подржавају учешће ученика ромске националности у школским и ваншколским активностима са вршњацима како би били прихваћени. Многе ваншколске активности имају као циљ културолошку сензибилизацију и повезивање припадника заједнице путем уметности, музике и на друге начине. Пошто постоји проблем недостатка мотивације и ниских очекивања код наставника, а некад и отворене дискриминације и непријатељског става (што су поменуле све анкетирани организације цивилног друштва), има активности путем којих наставник може да се упозна са ромском културом, да боље разуме децу и да надјача широко присутне стереотипе.

- *Новосадски хуманитарни центар*, <http://www.nshc.org.rs/projekti/aktuelan/16>

Овај центар почео је свој рад на пројекту „Шансе и избори за ромске девојчице“, који је трајао две године, уз подршку Фондације Петси Колинс из Сједињених Америчких Држава. После тога, наставио је рад на пројекту „Иницијатива за образовање ромских девојчица“, који је трајао до априла 2013. године и реализован је у ромским заједницама у Новом Саду и Бечеју уз подршку Телетон фонда из Норвешке и Аустријске развојне агенције. Пројекат је окупио родитеље деце предшколског и школског узраста и пружио подршку образовању деце, посебно девојчица, путем различитих радионица.

1.1.5. Најбоље праксе по оцени донатора и организација цивилног друштва

Донатори и организације цивилног друштва који делују у различитим областима сложили су се да су најбоље праксе/активности/мере оне које су усредсређене на следеће:

- задовољавање основних потреба, попут одеће, исхране, школског прибора, превоза;
- примену приступа особи у целини, тј. развој когнитивних, социјалних и културних вештина;
- рад на интеграцији и са широм популацијом и са осетљивим групама;
- организацију ваншколских активности, програма, дневног боравка, продуженог боравка и другог;
- помоћ у сакупљању докумената и администрацији и константан проток информација;
- пружање правних савета и саветовање;
- допирање до оних до којих не допиру систем и школе, посебно до деце и родитеља у ромским насељима;
- хуманитарне акције и учешће целе заједнице;
- што веће ангажовање родитеља у образовном процесу и школском животу;
- рад са наставницима и запосленима у школама на развоју њихових компетенција.

Као што се види из анкете, већина организација цивилног друштва планира пројекте и мере усмерене на директну подршку деци и родитељима, организацију ваншколских програма, припремних програма, праћења деце у ризику и деце из осетљивих група. Један од главних приоритета у њиховим плановима јесте и рано образовање деце, пошто већина деце ромске националности није обухваћена њиме, што има последице у каснијим годинама.

2. САРАДЊА ОРГАНИЗАЦИЈА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА И ЛОКАЛНИХ САМОУПРАВА

Сарадња између локалних самоуправа и организација цивилног друштва није законски уређена и зависи од воље званичника локалних самоуправа, а у неким случајевима и од захтева донатора. Када сарадња постоји, организације цивилног друштва се обично користе за информативне и промотивне активности (попут активности информисања родитеља о поступцима и роковима за упис), за пружање услуга које општина не пружа, попут помоћи у добијању свих врста личних исправа, подношења захтева за социјалну помоћ, давање правних савета и другог. Локалне самоуправе ретко обезбеђују финансијска средства; чешће обезбеђују простор за активности организација цивилног друштва, попут састанака, радионица, информативних дана, као и податке центара за социјални рад на захтев организација цивилног друштва. Још један облик сарадње је учешће представника организација цивилног друштва у радним телима и у доношењу одлука на нивоу града и општине. Постоји пракса потписивања протокола о сарадњи, али углавном за донаторске пројекте, као облик дугорочног обавезивања на реализацију пројекта, да би се обезбедила извесна одрживост. Овако уређену сарадњу организације цивилног друштва сматрају за добар пут ка јачању сарадње и обезбеђивању одрживости започетих активности.

Организације цивилног друштва анкетирание за потребе ове анализе утврдиле су следеће главне проблеме у сарадњи између организација цивилног друштва и локалних самоуправа:

1. Локалне самоуправе нису дужне да сарађују са организацијама цивилног друштва, тако да организације често не успевају да закажу састанке са званичницима локалних самоуправа, да добију потребне информације и одговоре на своје иницијативе и друго. Међутим, то није случај у свим локалним самоуправама; неке локалне самоуправе су веома спремне на сарадњу, али неспремност неких других онемогућава реализацију неких добрих иницијатива и повећање обухвата становништва услугама.
2. Градске и општинске управе у већини случајева не издвајају средства за организације цивилног друштва.
3. Локалне самоуправе не издвајају довољно средстава за подршку сиромашним ученицима, а чак ни опредељена средства се не преносе школама редовно. Осим тога, поступци доделе средстава организацијама путем конкурсних нису довољно транспарентни.
4. Неке локалне самоуправе укључују организације цивилног друштва само када донатори посебно захтевају да организације буду укључене у пројекте које реализује локална самоуправа или центар за социјални рад.
5. Локалне самоуправе често упућују кориснике организацијама цивилног друштва ради добијања бесплатних правних савета, помоћи у прибављању докумената, помоћи у поступку и другог, иако не постоји споразум о сарадњи којим би била обезбеђена било каква финансијска подршка или накнада организацијама цивилног друштва.
6. Организације цивилног друштва, посебно организације које раде са мањинским групама, некад се користе за прикупљање гласова.

Организације цивилног друштва предложиле су и могућа решења ових проблема:

1. Локалним самоуправама треба подносити редовне и благовремене извештаје о резултатима које организације остваре и организовати заједничке састанке између званичника локалних самоуправа и координатора организација цивилног друштва, дискусије и дебате.
2. Организацијама цивилног друштва треба достављати извештаје о закључцима градских/општинских већа.
3. Из локалних буџета треба издвајати додатна средства за сиромашне ученике, а токови новца треба да буду редовни и транспарентни.
4. Све локалне самоуправе треба да спроводе мере наведене у Првом националном извештају о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва – Улога локалних самоуправа; организације цивилног друштва треба да буду упознате са најважнијим мерама јавне политике које доприносе расположивости и приступачности образовних установа и инклузивном образовању.
5. Треба потписати протоколе о сарадњи, са јасно дефинисаним обавезама свих потписника.

На локалном нивоу, основане су општинске међуресорне комисије, које се састоје од сталних чланова које именују образовне и здравствене установе и установе социјалне заштите на локалном нивоу, а њиховим радом управљају локалне самоуправе. Према истраживању Центра за интерактивну педагогију²⁶, организације цивилног друштва наводе да се сарадња између интерресорних комисија и организација може још унапредити, иако у неким општинама постоје протоколи о сарадњи. Организације цивилног друштва сматрају да њихова улога у процени потреба ученика није значајна и да сектор организација цивилног друштва није адекватно информисан о новим прописима о раду интерресорних комисија. Сарадња између интерресорних комисија и организација цивилног друштва, иако незванична, најбоља је у малим општинама и у случајевима када су родитељи ученика којима је потребна подршка чланови организација цивилног друштва. Организације цивилног друштва пружају широк спектар услуга и ближа сарадња са интерресорним комисијама би могла значајно да прошири спектар подршке доступне ученицима којима је потребна.

²⁶ Центар за интерактивну педагогију (2013): *Образовна, здравствена и социјална подршка деци са сметњама у развоју и инвалидитетом – анализа новог концепта и његове примене у три средине*, Београд

3. УЛОГА ОРГАНИЗАЦИЈА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА У ОТКЛАЊАЊУ ПРЕПРЕКА ЗА УЧЕНИКЕ ИЗ ОСЕТЉИВИХ ГРУПА И ПРЕПОРУКЕ ЗА ДАЉА ИСТРАЖИВАЊА

Ова анализа показује да цивилни сектор улаже значајне напоре у решавање проблема сиромашних ученика и превенцију ризика од осипања деце из школског система. Нажалост, активности се спроводе ад хок, обично су малог обима (већина организација цивилног друштва може да обухвати мали део школа, осим у случају пројеката који се спроводе у сарадњи са међународним донаторима и Министарством). Организације цивилног друштва попуњавају празнине у систему и раде на терену и у заједници у областима у којима јавне установе немају капацитете да раде или за које нису надлежне. Организације цивилног друштва су добро распоређене по регионима, али немају исте људске и финансијске капацитете; стога у сиромашнијим општинама, те организације прво морају да се боре да обезбеде средства, а тек онда пружају услуге. Као што је наведено на почетку, већина организација цивилног друштва има проблема са финансирањем и обезбеђивањем одрживости, али, по свему судећи, ромске организације цивилног друштва се чешће него друге суочавају са ризиком да престану са радом.

Услуге које организације цивилног друштва пружају могу да буду значајан ресурс за отклањање препрека у упису у школу и похађању наставе. Има много области подршке за које локалне самоуправе и њихове установе (на пример, центри за социјални рад) немају капацитета. За активности у заједници, као што су посете породицама, непосредан рад са децом и породицама, потребан је велики број расположивих и квалификованих радника који могу да раде на терену, добро познају специфичности одређене групе и могу да упуте кориснике другим актерима који могу да им пруже потребну подршку. Организације цивилног друштва имају људске ресурсе за овакав рад, тако да њихове капацитете треба користити, и то потенцијално у следећим активностима:

- програми рада са породицама на терену;
- активности информисања у заједници и припреме за упис у школу;
- сарадња са школом и центром за социјални рад на превенцији изостајања из школе;
- организација хуманитарних акција, прикупљање одеће, школског прибора, сарадња са школом у организацији таквих активности, при чему посебну пажњу треба посветити заштити ученика корисника тих акција од дискриминације и стигматизације;
- рад са локалним самоуправама и школама на буђењу свести, сензибилизацији и едукацији наставника, родитеља и вршњака;
- у својству потенцијалних пружалаца услуга, сарадња са интерресорним комисијама;
- посредовање између корисника и владиних установа и органа управе.

Препоручује се да даље анализе буду усредсређене на следеће:

- Било би корисно израдити детаљан преглед мера које реализују организације цивилног друштва, а које су прописане на системском нивоу али се не спроводе на

задовољавајући начин и немају довољан обухват, као и утврдити примере најбоље праксе; такав преглед требало би израдити на регионалном нивоу.

- Препоручује се израда свеобухватног прегледа ромских организација цивилног друштва, пошто оне представљају велику базу знања и људских ресурса. Од Лиге за Декаду Рома, Ромског информативног центра нити Канцеларије за сарадњу са цивилним друштвом нисмо добили тачан број активних ромских организација цивилног друштва.
- Требало би истражити могуће моделе суфинансирања добрих пројеката и иницијатива да би се успоставили одрживији механизми сарадње између јавног и цивилног сектора и да би ти пројекти и иницијативе имали већи домет.
- Требало би израдити детаљну анализу тога како су дефинисане и подељене одговорности свих релевантних актера, уз препоруке за превенцију и протоколе одговора на одређене проблеме.

ЛИТЕРАТУРА

1. Удружење „Центар за интеграцију младих“ (2011), *Ми знамо најбоље – Теренски рад Центра за интеграцију младих*, Београд
2. Центар за интерактивну педагогију (2013): *Образовна, здравствена и социјална подршка деци са сметњама у развоју и инвалидитетом – анализа новог концепта и његове примене у три средине*, Београд
3. Грађанске иницијативе (2011), *Процена стања у сектору организација цивилног друштва у Србији*, Београд
4. ГОРА (2012), *Јачање дијалога између организација цивилног друштва Србије и ЕУ*, резултати и постигнућа финансираних пројеката
5. ГОРА (2011), *Јачање дијалога између организација цивилног друштва Србије и ЕУ*, резултати и постигнућа финансираних пројеката
6. Literacy Watch Bulletin (2000) *Role of NGO's in Education Development*, Literacy watch bulletin, No. 15
7. Миленковић, Н. (2011), *Значај укључивања НВО у стратегије за сузбијање сиромаштва у Србији*, Мегатренд ревија вол. 8 (2) 2011: стр. 299–320
8. Мрежа организација за децу Србије (2011), *Стратешки план 2011–2014. Мреже организација за децу Србије*
9. Канцеларија за сарадњу са цивилним друштвом (2011), *Збирни годишњи извештај за 2011. годину*
10. Red Cross (2012) *Annex 2 to the Strategy: Analysis of the Red Cross Serbia capacities and activities to date in the social area*, Red Cross
11. Фонд за образовање Рома (2010), *Унапређење образовања Рома у Србији*, Фонд за образовање Рома
12. Save the Children (2009), *Анализа трошкова и добити од примене индекса за инклузију у образовном систему Републике Србије*
13. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва (2008), *Ка смањењу сиромаштва деце – ресурси, закључци и препоруке кластера организација за децу*, Београд
14. UNESCO (2004) *EFA Global Monitoring Report: Gender and Education: The Leap to Equality*, UNESCO, Paris
15. Уницеф (2012), *Улагање у образовање у раном детињству у Србији*
16. United Nations General Assembly(2008). Resolution adopted by the General Assembly on the report of the Second Committee (A/66/444/Add 66/215. Second United Nations Decade for the Eradication of Poverty (2008–2017)
17. Врањешевевић, Ј. (2010), *Доступност квалитетног образовања: пројекат „Једнаке шансе у средњошколском образовању“ из угла наставника, родитеља, ученика и активиста локаних НВО*, Фондација за отворено друштво у Србији, Београд

Вебсајтови:

1. http://ehons.org/joom/index.php?option=com_content&task=view&id=161&Itemid=95
2. <http://www.cim.org.rs/?lang=en>
3. <http://www.cim.org.rs/projekti/lokalni-plan-akcije-za-decu/>
4. <http://www.cpd.org.rs/index.html>
5. <http://www.nshc.org.rs/projekti/aktuelan/16>
6. <http://www.oknis.org.rs/>
7. http://www.unicef.org/serbia/media_14451.html
8. www.inkluzija.gov.rs
9. www.zadecu.org

Додатак 1

Списак организација цивилног друштва са списком стратешких докумената у чијој су изради учествовале²⁷

Центар за права детета, Београд	Национални план акције за децу
Центар за права детета, Краљево	Локални план акције за децу
Центар за децу и омладину, Врњачка Бања	Пројекат планирања локалних услуга социјалне заштите – ПЛУС
ЦИП – Центар за интерактивну педагогију, Београд	<ul style="list-style-type: none"> ○ Нацрт Стратегије за унапређивање образовања Рома у Републици Србији ○ Јединствени акциони план унапређивања образовања Рома у Републици Србији ○ локална стратегија унапређивања образовања Рома у Крагујевцу и Нишу – обука за чланове локалних тимова и помоћ током израде ○ учествовали у обуци представника локалне управе и ромских координатора за израду акционих планова унапређивања образовања Рома
Друштво за развој креативности, Алексинац	Стратешки план за економски развој општине Алексинац
Ђурђевдан, Бела Паланка	<ul style="list-style-type: none"> ○ Стратешки план за социјалну заштиту у Белој Паланци ○ Локални план акције за децу
Едукативни центар Рома, Суботица	<ul style="list-style-type: none"> ○ Локални акциони план за образовање деце ромске националности ○ Стратешко планирање социјалне заштите у Суботици ○ Локални еколошки акциони план (ЛЕАП)
Форум НВО, Краљево	<ul style="list-style-type: none"> ○ ССС из области економског оснаживања, проблема младих ○ Локални акциони план за Роме
КИЦ Пралипе, Пирот	<ul style="list-style-type: none"> ○ Локални план акције за особе са инвалидитетом ○ Стратегија инклузивног образовања за ромску и другу маргинализовану децу у општини Пирот ○ Локални план акције за децу
Удружење просветних радника	<ul style="list-style-type: none"> ○ Стратешки акциони план за развој Пирота ○ Локални план акције за особе са инвалидитетом

²⁷ Контакт-организација цивилног друштва за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва за циљну групу деца: Кластер за децу – анализа капацитета

ЛОГОС, Пирот	<ul style="list-style-type: none"> ○ Локални план акције за децу
Одред извиђача, Мајданпечки одред	<ul style="list-style-type: none"> ○ Локални еколошки акциони план (ЛЕАП) ○ Стратешки акциони план општине Мајданпек ○ Оснивање Асоцијације за развој општине Мајданпек ○ Планирање интегралне социјалне политике
Друштво за помоћ деци са посебним потребама „Наши снови“, Ваљево	<ul style="list-style-type: none"> ○ Локални план акције за децу
Нексус, Врање	<ul style="list-style-type: none"> ○ Стратегија развоја општине Врање 2006–2010. ○ Локални план акције за децу
Нова визија, Пријепоље	<ul style="list-style-type: none"> ○ Стратегија одрживог развоја општине Пријепоље 2005–2009. ○ Локални план акције за децу
ПААД, Нови Бечеј	<ul style="list-style-type: none"> ○ Локални план акције за младе ○ Стратегије економског развоја општине Нови Бечеј ○ Стратешко-акциони план развоја општине Пирот
Пиргос, Пирот	<ul style="list-style-type: none"> ○ Локални план акције за децу
Пријатељи деце општине Инђија	План социјалне политике општине Инђија
Пријатељи деце Земунa	Стратешки план за социјалну политику 2005–2010.
Ромски културни центар, Врањска Бања	Стратегија развоја општине Врање
Руке пријатељства, Краљево	Општинска стамбена стратегија, Краљево
СОС за жене и децу жртве насиља, Власотинце	Стратешки план развоја општине Власотинце 2006–2010.
Ромско-српско пријатељство „Стабло“, Крагујевац	Локална стратегија за образовање Рома (2004)
Удружење грађана „Дечја радост“, Зајечар	У оквиру израде стратешког плана општине Зајечар, учествовали у делу који се односи на активности невладиног сектора у општини
Удружење грађана Дуга, Ада	Стратегија социјалне заштите општине Ада
Ужички центар за права детета	Стратегија за децу и младе Ужица
Иницијатива за инклузију „ВеликиМали“, Панчево	Локални план акције за младе

Додатак 2

Програми/пројекти међувладиних и међународних организација, билатералних организација и организација цивилног друштва које делују у овој области²⁸ (2008–2012. године)

Назив	Програм	Временск и оквир	Буџет*	Главне активности
За инклузију кроз образовање – Подршка Ромима и другим маргинализованим групама, заједнички програм Помоћ деци	УНИЦЕФ, Црвени крст, Швајцарска агенција за развој и сарадњу	2009–2013. године	8.000.000 милиона евра	Циљ програма је да у најмање 60 општина реализује моделе образовања и одговарајуће институционалне оквира којима се маргинализована деца ефикасно укључују у јавни образовни систем. Програм спроводе УНИЦЕФ, Црвени крст (Међународни савез друштава Црвеног крста и Црвеног полумесеца, Црвени крст Србије, Црвени крст Црне Горе, Црвени крст Данске, Црвени крст Шпаније) и организација цивилног друштва „Помоћ деци“, у сарадњи са својим локалним партнерима. Активности организације цивилног друштва „Помоћ деци“ су усмерене на унапређење образовања Рома у шест општина на југу Србије. Организована је подршка деци предшколског узраста, а у Бујановцу је изграђена нова зграда предшколске установе и опремљена да прими око 120 деце ромске националности на годишњем нивоу. Обучено је 28 асистената ромске националности (од 178), који су ангажовани за рад са васпитачима и учитељима у

²⁸ Извори: информације од организација прикупљене за ову анализу (упитници донатора) и следећи документи и веб-странице:

Red Cross (2012) *Annex 2 to the Strategy: Analysis of the Red Cross Serbia capacities and activities to date in the social area*, Red Cross Фонд за образовање Рома (2010), *Унапређење образовања Рома у Србији* и <http://www.romaeducationfund.hu/>

Save the Children (2009), *Анализа трошкова и добити од примене индекса за инклузију у образовном систему Републике Србије*

GOPA (2012), *Јачање дијалога између организација цивилног друштва Србије и ЕУ*, резултати и постигнућа финансираних пројеката

GOPA (2011), *Јачање дијалога између организација цивилног друштва Србије и ЕУ*, резултати и постигнућа финансираних пројеката

http://www.unicef.org/serbia/media_14451.html

<http://www.cim.org.rs/?lang=en>

<http://www.oknis.org.rs/>

Назив	Програм	Временск и оквир	Буџет*	Главне активности
<p>За инклузију кроз образовање – Подршка Ромима и другим маргинализованим групама, заједнички програм</p> <p>Помоћ деци</p>				<p>предшколским установама и основним школама. Обука за наставнике, васпитаче и асистенте развијена је и акредитована од Завода за унапређење образовања и васпитања. Прибављени су документи у поступку накнадног уписа за више од 130 деце и 80 родитеља. Више од 50% ученика завршних разреда основних школа уписано је у средње школе. Седамдесет родитеља ромске националности је укључено у програм функционалног основног образовања и до сада је њих 28 добило сведочанство о стеченом основном образовању. У 2009, ова компонента је добила Награду за друштвене иновације ЕРСТЕ групе као један од најбољих програма социјалног укључивања у југоисточној Европи.</p> <p>Општи резултати програма: помоћ је добило више од 15.000 директних корисника (деца ромске националности и деца из маргинализованих група). Више од 97% ове деце уписано је у школе и наставило образовање. Упис у средње школе је порастао за 20%, обучено је више од 500 наставника/васпитача и више од 1.000 одраслих Рома је похађало функционално образовање за одрасле.</p>
<p>Развојно-образовни центри на југу Србије</p> <p>Друштво за унапређење ромских насеља</p>	УНИЦЕФ	2002–2012. године	675.000 долара	Пројектом су била обухваћена сиромашна деца и родитељи из 11 најсиромашнијих општина. Активности су укључивале помоћ у учењу, припрему за упис, материјалну подршку и рад са школама и наставницима.
<p>Развој друштвених центара у југоисточној Србији</p> <p>Отворени клуб</p>	УНИЦЕФ	Од 2012. године	111.000 долара	Подршка активностима друштвених центара са фокусом на личном и стручном развоју деце и младих у локалним заједницама.
<p>Вртићи без граница</p> <p>ЦИП</p>	УНИЦЕФ	Од 2011. године	384.000 долара	Повећање обухвата деце узраста од три до пет година системом предшколског васпитања и образовања у десет локалних самоуправа. Бесплатни програми у објектима које су адаптирале локалне самоуправе, у блиској сарадњи са пројектом IMPRES. Формиране су неформалне групе родитеља и укључене у активности.

Назив	Програм	Временск и оквир	Буџет*	Главне активности
Упис деце у матичне књиге рођених УНХЦР, Праксис	УНИЦЕФ	2007– 2012. године	346.800 долара	Пројекат је омогућио упис деце из осетљивих група у матичне књиге и прибављања личних докумената. У матичне књиге је уписано 1.000 деце и измењени су прописи који су представљали препреку за укључивање у образовни систем.
Мрежа подршке инклузивном образовању МОСТ	УНИЦЕФ	2011. године	91.000 долара	Изградња капацитета чланова мреже, бесповратна средства, видљивост и подршка.
Мрежа организација за децу Србије Отворени клуб	УНИЦЕФ	2010. године	37.000 долара	Заговарање остваривања права деце, нарочито оне из осетљивих група, као и иницијативе за повећање издвајања за бригу о деци.
Инклузија ромских ученика у средњим школама у АП Војводини Покрајински секретаријат за образовање и културу, Савет за интеграцију Рома у Аутономној Покрајини Војводини и Унија ромских студената	Фонд за образовање Рома	2007–2011. године	850.408 долара	Главни циљ овог пројекта је било повећање доступности средњег образовања за ученике ромске националности у Војводини, тј. повећање броја ученика ромске националности који уписују и завршавају средње школе (нарочито броја ученика који се уписују на образовне профиле у четворогодишњем трајању), као и побољшавање њиховог општег успеха током средњошколског образовања. Обезбеђивање финансијске и менторске подршке ученицима ромске националности који похађају средње школе на територији Војводине. Усмеравање и мотивисање средњошколаца да наставе ка високом образовању. Мотивисање ученика основних школа и њихових родитеља да упишу средње школе, а посебно гимназије и друге конкурентне школе.
Први корак – предшколски програм за децу ромске националности у Градској општини Звездара, Београд Ромска НВО „Мали принц“	Фонд за образовање Рома	2008. године	15.179 евра	Главни циљ пројекта је био обезбеђивање боље припремљености деце ромске националности за редовно основно образовање уписивањем у припремни предшколски програм и пружањем подршке за одрживо учешће у овом програму. Главни исходи: повећано уписивање деце ромске националности у обавезни припремни предшколски програм; пуно учешће уписане деце ромске националности у предшколском програму; пуно уписивање деце ромске националности из овог програма у редовне основне школе.

Назив	Програм	Временск и оквир	Буџет*	Главне активности
За бољу будућност – предшколски програм за децу ромске националности у општини Сурдулица НВО Удружење за образовање Рома	Фонд за образовање Рома	2008. године	15.000 евра	Главни циљ пројекта је био обезбеђивање боље припремљености деце ромске националности за редовно основно образовање уписивањем у припремни предшколски програм и пружањем подршке за одрживо учешће у овом програму. Главни исходи: повећано уписивање деце ромске националности у обавезни припремни предшколски програм; пуно учешће уписане деце ромске националности у предшколском програму; пуно уписивање деце ромске националности из овог програма у редовне основне школе.
Предшколски програм за децу ромске националности у Новом Саду Екуменска хуманитарна организација – Ромски ресурсни центар	Фонд за образовање Рома	2008. године	16.035 евра	Главни циљ пројекта је био обезбеђивање боље припремљености деце ромске националности за редовно основно образовање уписивањем у припремни предшколски програм и пружањем подршке за одрживо учешће у овом програму. Главни исходи: повећано уписивање деце ромске националности у обавезни припремни предшколски програм; пуно учешће уписане деце ромске националности у предшколском програму; пуно уписивање деце ромске националности из овог програма у редовне основне школе.
Образовање Рома – Решења за будућност (Нови Бечеј, Ваљево, Сечањ) Ромски центар за демократију	Фонд за образовање Рома	2008. године	57.357 евра	Главни циљ пројекта је био обезбеђивање боље припремљености деце ромске националности за редовно основно образовање уписивањем у припремни предшколски програм и пружањем подршке за одрживо учешће у овом програму. Главни исходи: повећано уписивање деце ромске националности у обавезни припремни предшколски програм; пуно учешће уписане деце ромске националности у предшколском програму; пуно уписивање деце ромске националности из овог програма у редовне основне школе.
Стварање услова за већу доступност државних стипендија и побољшање успеха деце ромске националности у средњем образовању“ (друга фаза) Ромски едукативни центар	Фонд за образовање Рома	2008–2009. године	89.900 евра	Циљеви: општи циљ пројекта је био да обезбеди већи приступ средњошколском образовању и расположивим програмима стипендирања за децу ромске националности (у местима обухваћеним пројектом), њихово континуирано учешће у овим програмима и успешан полазак у средњу школу пружањем свеобухватног система подршке. Специфични циљеви: подршка за 350 ученика ромске националности у постизању бољег успеха у основној школи, њиховом успешном упису и поласку у средње школе; стварање услова за повећани приступ и бољи успех у средњошколском образовању за 40 ученика

Назив	Програм	Временск и оквир	Буџет*	Главне активности
				ромске националности; повећање расположивости информација о стипендијама намењеним за сиромашне ученике средњих школа и стварање услова да средњошколци ромске националности успешно подносе захтеве за стипендирање; повећање мотивације за образовање и изградња поверења код припадника ромске заједнице у образовне институције и погодност средњег образовања.
Подршка антидискриминативном образовном окружењу за децу ромске националне мањине Центар за права мањина (ЦПМ) и Министарство просвете – Просветна инспекција	Фонд за образовање Рома	2009–2011. године	79.686 евра	Циљ пројекта је био пружање подршке антидискриминативној школској средини за децу ромске националности: изградња капацитета образовних институција за развој и промовисање антидискриминативног окружења; јачање улоге родитеља ромске националности у процесу основног образовања њихове деце; обезбеђивање већег укључивања деце ромске националности у образовни систем и континуитета школовања; јачање улоге организација цивилног друштва у залагању за предузимање мера против дискриминације, предвиђених у стратешким документима државе о образовању Рома.
Повећање расположивости предшколског васпитања и образовања у Србији (Аранђеловац, Бор, Крагујевац, Нови Бечеј, Прокупље, Смедерево, Сурдулица, Суботица)	Фонд за образовање Рома	2008–2009. године	269.802 евра	Главни циљ пројекта је био обезбеђивање боље припремљености деце ромске националности за редовно основно образовање уписивањем у Припремни предшколски програм и пружањем подршке за одрживо учешће у овом програму, као и обезбеђивање његове институционалне одрживости путем активног укључивања локалних самоуправа у свеобухватни процес реализације координираним деловањем и сарадњом са невладиним сектором и националном заједницом Рома.
Образовање Рома – Решења за будућност 2009. Ромски центар за демократију	Фонд за образовање Рома	2009–2011. године	58.023 евра	Дугорочни циљ пројекта предвиђа да се сва деца ромске националности узраста 5,5–11 година уписују у предшколско васпитање и образовање и мешовите основне школе, а не специјалне школе/одељења, да редовно похађају школу и постижу бољи успех у школи као резултат подршке коју добијају од родитеља, школе, локалних и окружних власти, која чини саставни део њихове законске и политичке одговорности.

Назив	Програм	Временск и оквир	Буџет*	Главне активности
				Конкретни циљеви: мање од 2% ученика ромске националности уписује се у специјалне школе и повећава се упис у редовне основне школе; ученици ромске националности редовно похађају наставу и остварују бољи успех у школи; укључени актери (школе, родитељи и општине) пружају подршку деци ромске националности као саставни део своје законске и политичке одговорности.
Подршка процесу интеграције расељене ромске деце и мајки из насеља испод Газеле Мали принц	Фонд за образовање Рома	2009–2011. године	48.675 евра	Главни циљ пројекта је био иницирање развоја нове образовне и социјалне политике у Београду, како би релевантне институције у потпуности примењивале програм и политику владе (попут Акционог плана за образовање у оквиру Декаде инклузије Рома и Закона о основама система образовања и васпитања).
Образовни програм за мајку и дете Конзорцијум ромских организација цивилног друштва	Фонд за образовање Рома	2011–2012. године	101.308 евра	Општи циљ предложеног Образовног програма за мајку и дете је пружање доприноса социјалном укључивању и смањењу сиромаштва припадника ромске популације у Србији унапређењем приступа раном образовању за децу ромске националности, са посебним освртом на најугроженије групе. Циљ програма је да повећа доступност раног образовања за децу ромске националности развојем капацитета ромских организација цивилног друштва за спровођење образовних пројеката у заједници намењених мајкама и деци, укључујући и пројекат библиотеке играчака, као и да успостави мреже заинтересованих актера; да оснажи мајке деце ромске националности предшколског узраста, као мајке и као жене, пројектима неформалног образовања како би својој деци пружале подршку у процесу васпитања и образовања; усмеравање пажње државних органа на значај раног образовања деце и на дужности државних органа у том смислу.
Једнаке шансе у средњошколском образовању Центар за интерактивну педагогију, Едукативни центар Рома, Стабло...	Фондација за отворено друштво у Србији	2005–2013. године	860.000 долара	Подршка ученицима ромске националности у средњошколском образовању и изградња школских капацитета.

Назив	Програм	Временск и оквир	Буџет*	Главне активности
Инклузија ромских ученика у средњим школама у АП Војводини Војвођански ромски центар за демократију	Фондација за отворено друштво у Србији	2010–2013. године	1.043.174 долара	Стипендије и менторски програми за ученике ромске националности у средњим школама.
Бесповратна средства Фондације ЕРСТЕ у области образовања и социјалног укључивања Центар за интеграцију младих	Фондација ЕРСТЕ	Од 2007. године		<p>1. <i>Невидљива деца – Свратиште за децу улице</i></p> <p>„Свратиште“ је јединствено место које је отворено непрекидно седам дана у недељи за децу која живе на улици (до 18 година). На овом месту се деци обезбеђују разне врсте услуга: подршка/интервенција на терену, задовољење основних потреба за хигијеном, храном и одећом, безбедно и сигурно место где се деца могу склонити са улице када то пожелe, на одређени временски период, сигурно место где могу преспавати када су болесна, уплашена или у кризној ситуацији, основне интервенције здравствене заштите, програм развоја њихових друштвених и животних вештина, подршка у изградњи поверења према одраслима, самопоштовања, самосвести и самодисциплине, помоћ при утврђивању њихових краткорочних и дугорочних личних циљева, подстицање формирања става у циљу повећања њихове потребе да се брину о себи, упућивање деце у друге институције/организације цивилног друштва које нуде помоћ која им може бити потребна, када је то могуће, рад на интеграцији у породицу/ хранитељску породицу/ дом/ школу, информисање о средствима у оквиру локалне заједнице, додатна подршка за децу из нарочито осетљивих група.</p> <p>2. <i>Афлатун – Помоћ деци: обука</i></p> <p>Пројекат нуди обуку у Србији за наставнике, као и за нове partnere програма Афлатун у региону западног Балкана. Циљ овог пројекта је да освежи постојећи капацитет наставника за Афлатун програм друштвеног и финансијског образовања деце у Србији.</p> <p>3. <i>Деца улице</i></p> <p>Од августа 2007. године, у Београду постоји место које деца улице сматрају сигурним. На том месту деца могу добити храну, окупати се, спавати и обавити здравствени преглед. Оно што је за њих најважније је то да сами одлучују када да сврате и када ће отићи. Од</p>

Назив	Програм	Временск и оквир	Буџет*	Главне активности
				отварања свратишта 2007. године, програм овог центра је проширен, па сада укључује сензибилисање јавности и образовни развој.
Сви различити, сви једнаки Новосадски хуманитарни центар	ИПА 2010.	2011. године		<p>Циљ овог пројекта је био подстицање стварања инклузивне културе, политике и праксе у основним школама у Војводини, како би се омогућило једнако учешће све деце у образовању, без обзира на њихов пол, инвалидитет, социјално или етничко порекло.</p> <p>- Одржано је неколико обука за наставнике, као што су „Индекс за инклузију“, „Израда индивидуалног образовног плана (ИОП) за даровите ученике“, „Приступ и подршка деци са потешкоћама у учењу изазваним дислексијом, дисграфијом, дискалкулијом или хиперактивношћу“, „Претпоставке успешне наставе“, „Стратегије рада с децом са посебним потребама“, „Улога педагошког асистента у настави“, „И моје дете је посебно“, на којима је учествовало више од 209 просветних радника из Апатина, Новог Сада и Бечеја. Индекс за инклузију у школама је промовисан код још 77 радника у просвети.</p> <p>- Више од 100 родитеља је учествовало на радионицама о инклузији и родитељским компетенцијама, а преко 150 ученика је учествовало у неколико активности, попут радионице „Развијање сарадње међу ученицима“, радионице за вршњачке едукаторе „Вештине комуникације“ и радионице за ђаке нижих разреда „Игром кроз инклузију“. Радионица „Особе са инвалидитетом и инклузија“ је била намењена и ученицима – вршњачким едукаторима и родитељима.</p> <p>- Инклузивни развојни планови за три основне школе из Новог Сада, Бечеја и Апатина су припремљени, размотрени на школским одборима и усвојени. Основне школе у Војводини сада користе публикацију „Сви различити, сви једнаки: Стварање инклузивне културе, политике и праксе у школама“ (која је објављена на српском, мађарском и енглеском језику) као водич за самовредновање и развој инклузивне културе, политике и праксе у својим окружењима.</p>
Клубови за децу и младе Центар за квалитетно образовање	ИПА 2010.	2011. године		Сврха овог пројекта је била успостављање механизма за пружање подршке деци и младима из маргинализованих група, јачање капацитета организација цивилног друштва најширих народних маса за пружање иновативних услуга у заједници за децу, у инклузивном окружењу.

Назив	Програм	Временск и оквир	Буџет*	Главне активности
				<ul style="list-style-type: none"> • Организовани су клубови за децу и особље је обучено за реализацију ове иновативне услуге социјалне заштите у заједници. • Израђен је приручник „Клуб као инклузивни сервис – једно место, безброј могућности“, као водич за будуће осниваче сличних сервиса. • Пројекат је био усмерен на изградњу партнерства између државних установа и организација цивилног друштва, што је резултирало закључивањем неколико протокола, уговора и партнерстава.
Ка инклузији ромске деце Отворени клуб	Амбасада Краљевине Холандије	2010. године		Циљна група пројекта била су деца ромске националности узраста 6–18 година. Активности су биле усмерене на подстицање деце за повратак у школу и наставак школовања, као и обилазак социјалних и културних институција. Пројектом је обухваћено 65 деце ромске националности и њихових родитеља у Нишу.
Образовне услуге у одабраним школама у Југозападној Србији Отворени клуб	Делегација ЕК, Швајцарска агенција за развој и сарадњу	2009. године		Пројекат је био намењен деци ромске националности, одраслим Ромима који су напустили школу и наставницима. Њиме је пружена помоћ приликом уписа у предшколске установе и школе, организовани су допунски часови српског језика за повратничку децу ромске националности, обезбеђена је ужина, школски прибор, одећа и обућа, а за учитеље и наставнике су организовани семинари итд. Број корисника пројекта је био 300.
Образовни и рекреативни програм за избеглу, расељену и ромску децу у Србији Отворени клуб	УНХЦР	Од 2007. године		Циљна група програма су деца и млади из избегличких центара и деца ромске националности расељена са Косова. Организоване су образовне и рекреативне радионице за избеглу и расељену децу и младе у колективним избегличким центрима, образовни програм за припрему деце ромске националности пред полазак у школу, рекреативне активности, попут излета, путовања, културно-забавних програма итд. Програмом је обухваћено 200 корисника годишње.
Индекс за инклузију Министарство просвете Новосадски хуманитарни центар	<i>Save the Children</i>	2003–2009. године		Индекс за инклузију је осмишљен као подршка школама у процесу инклузивног развоја школе. Њиме је обезбеђен оквир за преглед стања у школи и развој на три нивоа: инклузивна култура, политика и пракса школе. Пројекат је тестиран у 30 школа, а 2009. године је извршена ревизија приручника уз допринос око 500 наставника.

Додатак 3²⁹

Мрежа организација за децу Србије – списак организација чланица

Назив	Место	Интернет страница
Баро Ило – Велико Срце	Владичин Хан	http://zadecu.org/?page_id=413
Центар за децу и омладину	Врњачка Бања	www.youthcentervb.org
Центар за грађански активизам Денизен	Сврљиг	www.denizen.org.rs
Центар за интеграцију младих	Београд	www.cim.org.rs
Центар за креативни развој	Књажевац	www.ckrknjazevac.org.rs
Центар за несталу и злостављану децу	Стара Пазова	www.cnzd.rs
Центар за помоћ деци	Ниш	www.cpdnis.com
Центар за права детета	Београд	www.cpd.org.rs
Центар за права Ромкиња	Ниш	http://zadecu.org/?page_id=413
Чика Боца	Београд	http://zadecu.org/?page_id=413
Центар за интерактивну педагогију – ЦИП	Београд	www.cipcentar.org , www.inkluzija.org
Дечја радост	Зајечар	http://www.decjaradost.org.rs
Дечји видици	Параћин	http://zadecu.org/?page_id=413
Друштво Рома Прокупље	Прокупље	http://zadecu.org/?page_id=413
Друштво за церебралну парализу, дечију парализу и плегије	Пожега	http://zadecu.org/?page_id=413
Друштво за помоћ ментално недовољно развијеним особама	Александровац	http://zadecu.org/?page_id=413

²⁹ http://zadecu.org/?page_id=723

Назив	Место	Интернет страница
Друштво за развој деце и младих Отворени клуб	Ниш	www.oknis.org.rs
Друштво за развој креативности	Алексинач	www.okalek.org.rs
Едукативни центар Рома	Суботица	www.ec-roma.org.rs
Екуменска хуманитарна организација Свратиште за децу улице	Нови Сад	www.ehons.org , www.decaulice.rs
Ево рука	Земун	http://zadecu.org/?page_id=413
Фамилија	Београд	www.familia.org.rs
Грађанска акција ЛИНГВА	Краљево	www.forumnvo.org.rs
Група Машта	Пријеполје	http://zadecu.org/?page_id=413
Имам право	Алексинач	http://zadecu.org/?page_id=413
Иницијатива за инклузију ВеликиМали	Панчево	www.velikimali.org
Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом Србије	Београд	www.disabilityrightsintl.org/mdri-serbia
Клуб за оснаживање младих 018	Ниш	www.kom018.org.rs
Кокоро	Бор	http://zadecu.org/?page_id=413
Корак напред	Крушевац	http://zadecu.org/?page_id=413
Културно информативни центар ПРАЛИПЕ	Пирот	http://zadecu.org/?page_id=413
Лунета	Београд	http://zadecu.org/?page_id=413
Нексус	Врање	www.nexusvranje.com
НВО Атина	Београд	www.atina.org.rs
Организација креативног окупљања ОКО	Београд	www.okoorg.rs

Назив	Место	Интернет страница
ПААД Центар за социокултуролошке изузетности	Нови Бечеј	www.paad.org.rs
Палестра	Крушевац	www.palestra.org.rs
Помоћ деци	Београд	www.pomocdeci.com
Праксис	Београд	www.praxis.org.rs
Пријатељи деце општине Инђија	Инђија	http://zadecu.org/?page_id=413
Пријатељи деце општине Нови Београд	Београд	www.pdnbgd.org.rs
Пријатељи деце општине Вождовац	Београд	http://zadecu.org/?page_id=413
Пријатељи деце Пирот	Пирот	http://zadecu.org/?page_id=413
Пријатељи деце Србије	Београд	http://zadecu.org/?page_id=413
Пријатељи деце Земунa	Земун	http://zadecu.org/?page_id=413
Ромски културни центар	Врњачка Бања	http://zadecu.org/?page_id=413
Савез организација за подршку особама са сметњама у развоју	Нови Сад	http://zadecu.org/?page_id=413
Снага пријатељства <i>Amity</i>	Београд	www.amity-yu.org
Сомборски едукативни центар – СЕЦ	Сомбор	http://zadecu.org/?page_id=413
СОС телефон за жене и децу жртве насиља	Београд	www.sostelefon.org.rs
Удружење Дневник бебе	Нови Сад	www.dnevnikbebe.com
Удружење грађана Ђурђевдан	Бела Паланка	http://zadecu.org/?page_id=413
Удружење грађана Дуга	Ада	www.nvoduga.org.rs
Удружење грађана Клуб за младе	Београд	www.klubzamlade.org.rs
Удружење грађана Нови дан	Београд	www.novidan.org.rs

Назив	Место	Интернет страница
Удружење грађана Позитив	Врање	http://zadecu.org/?page_id=413
Удружење грађана Родитељ	Земун	www.roditelj.org
Удружење грађана Родитељ огранак Ужице	Ужице	www.roditelj.org
Удружење грађана Рома Понос	Ниш	www.ponos.webnode.com
Удружење грађана <i>RROMA-ROTA</i>	Кикинда	www.rromarota.org
Удружење грађана са хендикепом ФРЕНД	Мајданпек	http://zadecu.org/?page_id=413
Удружење грађана Златиборски круг	Чаетина	http://zadecu.org/?page_id=413
Удружење хранитељских породица Искрица	Зајечар	www.iskrica.info
Удружење Нова визија	Пријепоље	www.novavizija.org
Удружење пријатеља деце и омладине Зајечар	Зајечар	http://zadecu.org/?page_id=413
Удружење ромско-српског пријатељства Стабло	Крагујевац	http://zadecu.org/?page_id=413
Удружење самограних мајки	Ниш	http://zadecu.org/?page_id=413
Удружење за помоћ деци са посебним потребама Наши снови	Ваљево	www.nasisnovi.org.rs
Удружење жена „Етно форум“	Сврљиг	www.etnoforumsvrljig.rs
Увек са децом	Београд	www.sadecom.org.rs
Ужички центар за права детета	Ужице	www.uecod.org
Зора	Крушевац	http://zadecu.org/?page_id=413